

1.05 Poljudni članek

UDK 929.52Wurzbach

Prejeto: 14. 7. 2011

Nevenka Prhavic Šipič

likovni pedagog, Reboljeva 11, SI-1236 Trzin
e-pošta: nevenka.prhavic@guest.arnes.si

O tebi šepetam, Litija. Zgodba sester pl. Wurzbach*

IZVLEČEK

Del razvejane družine Wurzbach se je v drugi polovici 19. stoletja naselil ali pa si kupil posestva v Litiji in njeni okolici in tam vztrajal do dvajsetih let 20. stoletja. To sta bili družini dveh izmed desetih sinov ljubljanskega odvetnika Maksimilijana pl. Wurzbacha. Prispevek, ki je napisan pretežno po spominih družinskih članov, prinaša kratek pregled te mnogoštevilne družine in opis družinskega življenja štirih sester Wurzbach v Litiji, ki so se rodile v družbeno neenakovrednem zakonu med Viktorjem pl. Wurzbachom in kajzarjevo hčerko Frančiško Rozina.

KLJUČNE BESEDE

družina Wurzbach, družina Rozina, zgodovina, Litija, Črni Potok, Pilpoh, Lanšprež, Preddvor

ABSTRACT

I AM WHISPERING ABOUT YOU, LITIJ. THE STORY ABOUT THE VON WURZBACH SISTERS

A part of the ramified Wurzbach family settled or purchased estates in Litija and its environs in the second half of the 19th century and continued to live there until the 1920s. These were the families of two of Ljubljana's solicitor Maximilian von Wurzbach's ten sons. The paper at hand, which mainly draws on memories of family members, provides a short overview of this numerous family and describes the family life of the four Wurzbach sisters in Litija who were born in a socially unequal marriage of Viktor von Wurzbach and a poor small farmer's daughter Frančiška Rozina.

KEY WORDS

Wurzbach family, Rozina family, history, Litija, Črni Potok/Schwarzenbach, Pilpoh, Lanšprež/Landspreis, Preddvor

* Izvleček, povzetek in ključne besede je napisala Maša Šipič, ki je tudi vstavila opombe in sestavila seznam virov in literature.

Uvod

Preteči mora mnogo let, da lahko človek napiše svojo življenjsko zgodbo. Ko potujemo skozi čas, se lastnih zgodb največkrat ne zavedamo. Hitimo iz dneva v dan in takrat ne razmišljamo o tem, da ustvarjamo dogodke, ki so nadvse zanimivi in bi jih bilo potrebno komu povedati ali zapisati. Šele s starostjo, ko postanejo poti krajše in koraki počasnejši, se zaveš, da puščaš za seboj velik del življenja, prepojenega z veseljem in žalostjo, ki je včasih radostilo ali pa žalostilo srce tebi in tebi bližnjim. Dogodkov ljudje ne zapisujemo in v starosti ne napišemo biografskega romana. Morda dogodke povemo mlajšim, še najraje vnukom, ki so vedno radovedni in hvaležni poslušalci. Pri nas doma smo imeli to srečo, da sta bili babica¹ in teta² odlični pripovedovalki zgodb iz svojega življenja.

Zelja, da bi napisala zgodbo oziroma kroniko o štirih sestrah Wurzbach, se mi je porodila že pred mnogimi leti. Vse zgodbe in dogodke, ki so jih doživele kot otroci in potem kot mlada dekleta v Litiji, pa tudi pozneje, smo poslušali ob dolgih zimskih večerih, ko nam jih je pripovedovala teta Tila ali pa nam jih je med počitnicami pripovedovala babica. Tila in babica sta bili dve izmed štirih sester Wurzbach.³

Toda zgodbe so sčasoma zbledele, ostali so samo utrinki, ki večinoma niso bili več povezani s časom in krajem. V spomin so mi jih ponovno priklicali nenavadni dogodki, ki so me prisilili zbirati dokumente in listine za čas, ki je daleč za nami. Bilo je torej potrebno potovati v preteklost. Pa saj čas teče samo naprej. Menda je edina možnost, da ga obrneš nazaj, v za to določenih ustanovah. Tako se je začela moja odprava v arhive in knjižnice.

Dokumentacijo in podatke o prednikih družine Wurzbach smo začeli zbirati leta 1992 zaradi uveljavljanja lastništva nekaterih denacionaliziranih posestev, ki so bila povezana s sorodniki babice in starih tet; vse je vodila teta Dida.⁴ Potrebno je bilo opraviti mnogo poti, zato sem bila sprva njena voznica, saj sama ni imela vozniškega izpita. Kasneje sem tudi dejavno sodelovala in po njeni smrti namesto svoje mame⁵ prevzela zadevo. Podatkov je bilo vedno več, namesto dokumentov pa me je vedno bolj prevzemala njihova vsebina. Začela sem »zasliševati« mam o posameznih listinah. Vse tiste zgodbe, ki sem jih slišala v otroštvu od babice in tete Tile, so zdaj ponovno oživele. Naša mama je te zgodbe dobro poznala, saj jih je tudi ona poslušala kot otrok. Zdaj jih je morala še enkrat pripovedovati meni. Neverjetno, koliko dogodkov je še imela v spominu in jih je tudi z veseljem obnovila. Rada se

Sestre pl. Wurzbach leta 1905 (od leve): Mila, Toni, Tila, Fanči (last avtorice).

¹ Antonija Roglič (Toni, 1895–1967), roj. pl. Wurzbach.

² Klotilda Kovačič (Tila, 1898–1979), roj. pl. Wurzbach.

³ Poleg Toni in Tile še Emilija (Mila, 1897–1917) in Frančiška (Fanči, 1900–1921) pl. Wurzbach.

⁴ Antonija Olga Roglič (Dida, 1928–1994).

⁵ Marija Ana Prhavic (Riča, 1919–2005), roj. Roglič.

je spominjala časov iz mladosti. Vse slišano sem zapisovala v notes ali snemala na diktafon. Pogostokrat je bila mama že utrujena od govorjenja in mi je na koncu vedno rekla: »Pa zakaj vse to rabiš?«

Jaz pa sem ji odgovorila, da bom morda nekoč napisala kroniko o njeni mami in tetah. Takrat se je vedno zasmejala. Zdelo se ji je dobro, rekla pa je: »Najbrž«.

No, kakorkoli, nabirali so se dokumenti, nabirale so se zgodbe, stare anekdote, ki sta jih pripovedovali babica in teta, so ponovno oživele, obiskala sem kraje, ki jih prej še nikoli nisem, in kar je najpomembnejše, spoznala sem sorodnike in druge ljudi, vse te čudovite osebe, ki jih drugače sploh nikoli ne bi.

Sprva sem sestavila rodovnik. Ker je bilo podatkov ogromno, mi je pomagal mož. Vse dokumente in podatke sem dobila v arhivih, muzejih, državnih uradih, cerkvenih ustanovah, v pismih, ki jih hranim, dnevniku mojega starega očeta in pri sorodnikih. Nekaj prav nenavadnih podatkov pa mi je priskrbel hčerka Maša, ki dela v Slovanski knjižnici. V bistvu bi bili ti dokumenti samo suhoparne številke z imeni in priimki ter naslovi, če ne bi bili povezani z zgodbami ljudi, ki so bili na listinah zapisani. Vse dogodke, ki sem jih dobro poznala, sem spisala v obliki zgodb, ostale pa približno orisala.

Res pa je, da mi je bilo včasih kar hudo, ko sem morala pravljčni svet, ki mi je ostal v spominu, zlititi z dokumenti, in nastala talina ni bila več tako čarobna.

Wurzbachi na Kranjskem

Prvi rodovnik rodbine Wurzbach je sestavila moja teta Dida, Antonijina hčerka, ko je potrebovala dokumentacijo o lastništvu grobnice na ljubljanskih Žalah. To je bilo v šestdesetih letih dvajsetega stoletja. Iz dokumentov je razvidno, da so bili predniki pokopani sprva na pokopališču pri Sv. Krištofu in leta 1906 prekopani na novo pokopališče na Žalah v dve grobnici na desni strani ob zidu. Dobro se spomnim, da se je v zvezi z lastništvom grobnic teta Dida tožarila z Žalami, pa tudi pričkala s sorodniki iz Nemčije. Zaključek je bil tak, da je podjetje Žale eno od grobnic prodalo, za drugo pa je sodišče priznalo kot dedinjo mojo babico Antonijo Roglič, rojeno pl. Wurzbach.

Naša zgodba se začne tako rekoč na pokopališču, saj se je vse vrtele okoli dveh grobnic in pokopnikov, pokopanih v njej. Dida je za izhodišče rodovnika vzela Maksimilijana pl. Wurzbacha,⁶ ki je pokopan v grobnici in je napisan na spomeniku. Rodovnik, ki

ga še hranim, je napisan na črtasti poli papirja, strganega iz sredine zvezka. Povezuje pa osnovne podatke o Maksimilijanu in sorodstveno vez med njim in mojo babico Antonijo. Maksimilijan je bil njen praded.

Do babičine smrti leta 1967 se za rodovnik ni nihče kaj dosti zanimal. Poznali smo samo zgodbe, ki sta jih pripovedovali babica in njena sestra Tila – tantika, kakor smo jo klicali mi, otroci, saj je bila naša stara teta. Zgodbe so se nam zdele kot kakšne pravljice, morda pravljice bratov Grimm, kjer se prepletata dobro in hudo, a na koncu največkrat prevlada dobro.

Spomnim se dogodka po babičini smrti, ko me je Dida prosila, naj grem z njo na Slovensko akademijo znanosti in umetnosti. Iz akademije jo je poklicala gospa Gspan⁷ in ji omenila rodovnik. Srečanje je bilo zelo prijetno. Gospa je imela izpisan rodovnik Maksimilijana Wurzbacha, njegovih osmih otrok in še sorodstveno povezavo s teto Dido. Bila je presenečena, da je v Sloveniji še toliko potomcev po Maksimilijanu Wurzbachu.

Res je, da se je večina Wurzbachov odselila v letih 1939 in 1940 v Nemčijo in Avstrijo. Tisti moški, ki so ostali v Sloveniji, pa so bili po vojni zaprti, izgnani ali pa so takoj po vojni izginili neznanu kam. Ugibalo se je, da je morda kateri od njih končal v Kočevskem Rogu. Pa vendar jih je nekaj ostalo tu. Med njimi tudi moja babica Toni in njena sestra (moja stara teta) Tila.

V petdesetih in šestdesetih letih si je babica dopisovala s sestričnima Klaro in Emo,⁸ ki sta živeli v avstrijskem Gradcu. Ema ji je pošiljala pakete s pravo kavo ali pa pakete elegantnih oblek, ki smo jih pozneje predelali in jih radi nosili. Tudi sama sem bila večkrat deležna teh oblačil. Še danes se jih rada spominjam. Bila so res »šik«, marsikdo me je spraševal, kje sem jih dobila. Pošiljala nam je tudi risalni pribor, ki sva ga z bratom potrebovala v šoli, ter pavs papir in rotring peresa, za kar sva ji bila nadvse hvaležna. Marsikateri naš prijatelj je s temi peresi risal programe in si olajšal delo.

No, kakorkoli že, do babičine smrti so bili za nas mlade Wurzbachi odmaknjen, iluzoren svet, kjer so ljudje živeli v izobilju. Za nas so bile zgodbe o graščakih Wurzbachih pravljice iz daljne preteklosti.

Resno delo okoli rodovnika se je pričelo ob osamosvojitvi Slovenije. Že v uvodu sem omenila, da je s pisanjem rodovnika pričela Dida. Nadaljevala je tam, kjer je leta 1963 končala. Vedno sva hodili skupaj, jaz kot šofer, teta pa kot iskalka in zbiralka podatkov. Včasih pa jo je peljal tudi bratranec

⁷ Nada Gspan Prašelj, slavistka, strokovna svetnica ZRC SAZU.

⁸ Sestri Klara (1889–1958) in Emilija (Ema, 1894–?) pl. Wurzbach.

⁶ Dr. Maksimilijan pl. Wurzbach (1781–1854), odvetnik v Ljubljani.

Grad Lanšprež leta 1920 (last: Attila v. Wurzbach).

Boris,⁹ Tilin sin. Večkrat sva se oglasili pri katerem od domačinov, ki so Wurzbache poznali, in nikoli ni nihče povedal nič slabega o njih.

Med Wurzbachovimi posestvi, ki so bila nacionalizirana, je bilo tudi posestvo Lanšprež med Trebnjim in Mirno. Ko sva s teto prvič obiskali Lanšprež, se nama je kraj zdel zelo lep, prav tako pokrajina, a od gradu je ostala le še kapela. Grad so po vojni podrli in material porabili za gradnjo dobrih zaporov. K zaporom pa je več ali manj sodilo tudi posestvo Lanšprež. V eni od zgradb na posestvu je takrat živela neka gospa. Menda je bila žena paznika iz Doba. Pripovedovala nama je, da je okoli leta 1972 posestvo obiskal Artur pl. Wurzbach (1888–1973), zadnji predvojni lastnik gradu. Pripeljal ga je šofer v livreji, v črnem mercedesu. Ko je zagledal razvaline, se je zjokal. Kar nekaj časa sta klepetala in povedala mu je, kako je bilo po vojni z gradom. Teta Dida se je pozneje spomnila, da ji je sosedka nekoč omenila, da jo je iskal nekdo iz Nemčije in da je rekel, da je njen sorodnik.

Artur, ki je bil Didin stric, je leta 1942 zapustil Lanšprež zaradi težkih vojnih razmer. Okoliškim kmetom je razdelil živino, pohištvo in razne spominke, sam pa odpeljal nekaj vozov prtljage proti Ljubljani, vendar so mu Nemci na takratni meji med Italijo in Nemčijo vse pobrali. Konec vojne je dočakal na Krumperku, kjer ga je aretiralo Okrajno notranje ministrstvo Domžale. Zaprt je bil v Kamniku in Domžalah. Iz pole aretiranca lahko razberemo, da ni deloval proti OF. Bil je izpuščen in jo je kmalu za tem peš mahnil k sorodnikom v Nemčijo.

⁹ Boris Kovačič (1934–1999), slovenski skladatelj in glasbenik.

Seveda je njegova zgodba bolj zapletena, zapletene pa so bile tudi zgodbe drugih ljudi v času druge svetovne vojne. Že to, da je ostal živ, je moral biti pravi čudež.

Dida je bila zelo zabavna gospa. Odločila se je, da obiše upravo Doba in povpraša, kako je danes s tem posestvom. Na dogovorjeni dan sva se pripeljali do vhoda v zapore Dob. Jaz sem se malo pošalila in ji rekla: »Kaj pa, če naju obdržijo, pa še nikomur nisva povedali, kam greva?«

Dida pa je kot iz topa izstrelila: »Ja, saj greš na svoje.«

»Daleč sva prišli, iz gradu v zapore,« sem rekla.

Dida pa je vztrajala: »Kamen je kamen.«

Smeh sva zadržali, ker sva se bližali vhodu v zapore. V sprejemni pisarni na vhodu so naju doobra popisali in potem naju je eden od zaposlenih odpeljal v pisarno pravne službe. Gospod, ki naju je sprejel, je bil pravnik. Bil je zelo prijazen. Teto je vprašal, zakaj jo zanima Lanšprež. Odgovorila mu je, da je bilo posestvo pred vojno last naših prednikov in da je ob osamosvojitvi dana možnost vračila prej zaplenjenega premoženja. To možnost je izkoristila in vložila vlogo za denacionalizacijski postopek. Gospod na nasprotni strani mize jo je začudeno pogledal in jo vprašal, kaj bo s posestvom, saj ni navajena delati na zemlji. Vprašal jo je: »Kdo vam bo pa delal na zemlji?«

Teta, ki se je znala včasih dobro pošaliti, mu je odvrnila: »Hlapci in dekle.«

Vsi trije smo se spogledali, nato pa od srca nasmejali. Nato nama je prijazno razložil, kako je danes z Lanšprežem. Danes je posestvo v državni lasti. Takšna srečanja so me vedno spravila v dobro voljo.

Zanimivo je bilo tudi prvo srečanje z uršulin-kami v samostanu v Svetem Duhu pri Škofji Loki, kamor sva se kasneje s sestrično Katjo¹⁰ večkrat vračali. Pred obiskom se mi je zdel samostan trdnjava brez možnosti vstopa. Po obisku pa sem mnenje spremenila. Z veseljem sem prebirala njihovo kroniko in se spominjala zgodb, ki jih je pripovedovala teta Tila, ko je pred prvo svetovno vojno in med njo skupaj s sestrami obiskovala uršulinsko šolo.

Po smrti tete Dide mi je dokumente pomagala iskati sestrična Katja. V času po Didini smrti me je začelo vedno bolj zanimati še živeče sorodstvo. S sestrično Katjo sva se nekoč odpravili na matični urad Šmartno pri Litiji po nekatere podatke. Takrat sem ji predlagala, da se zapeljeva do Črnega Potoka, do hiše št. 3, kjer so se rodile sestre Wurzbach. Danes je hiša lepo urejena in nič kaj ne spominja na kajžo iz 19. stoletja. V njej je živel danes že pokojna Silva Verček.¹¹ S Katjo sva imeli srečo, da sva jo spoznali. Ob prvem srečanju sem bila osupla – kot bi zagledala teto Tilo. V pogovoru z njo sem ji

Riča na litijemskem mostu leta 1939 (last avtorice).

to večkrat omenila. Tilo je dobro poznala. Ta je k Silvi velikokrat zahajala v času, ko je učila na Javorju. Pri njih je večkrat igrala violino. Seveda je pogovor stekel okoli rodovnika in podatkov, ki sem jih iskala.

Kasneje sem Silvo obiskala skupaj z mamom. Silva in moja mama sta bili daljni sestrični. To srečanje je bilo eno samo nostalgično oživljanje časov iz preteklosti. Mama, ki je bila rojena v Litiji in se je v času med obema vojnama večkrat vračala v te kraje, je Silvi pripovedovala svoje dogodivščine. Nakar je prevzela besedo Silva in mamine zgodbe dopolnjevala. Najzanimivejše je bilo pripovedovanje, kako se je moja mama, ki so jo vsi klicali Riča, učila voziti avto:

Poleti leta 1939 se je Riča kot dvajsetletno dekle odpravila z vlakom na počitnice v Litijo. Obiskala je staro mamo Ano Roglič¹² – očetovo mamo, ki jo je imela srčno rada. S sestričnima Mico in Polono Lajovic¹³ so pohajkovale po bližnjih krajih in gričih. Najraje so jo mahnilo mimo pokopališča do Šmartna in proti Črnemu Potoku mimo Pilpohove hiše, kjer se je rodila njena mama. Naneslo pa je, da sta nekega dne z Mico med sprehodom srečali oskrbnika Bogenšperka, Franca Drogenika. Peljal se je v DKW kabrioletu, ki je bil last Windisch-Graetzjev z Bogenšperka. Ustavil se je in Mico, ki jo je dobro poznal, povprašal po gospodični, ki jo je spremljala. Riča, ki je bila zelo zgovorna, je kar sama povedala, kaj jo veže na Litijo in okolico. Drogeniku se je zdela mlado dekle simpatično in je predlagal, da ju z avtom zapelje do Bogenšperka. Obema se je zdela ideja odlična. Prisedli sta v avto in se po gosposko odpeljali do gradu. Ker lastnika ni bilo doma, sta si lahko grad po mili volji ogledovali. Hodili sta po hodnikih in sobanah, odpirali omaro in si ogledovali oblačila in predmete, ki so jih imeli lastniki shranjene za čas, ko so tu preživljali počitnice. Ko sta se naveličali, sta predlagali skrbniku, naj ju pelje nazaj. Sedli so v avto, da se odpeljejo v Litijo. Tedaj pa je Drogenik predlagal, da bi mogoče gospodična sedla za volan in poskusila peljati avto. Riča, ki tudi kasneje nikoli ni naredila šoferskega izpita in je bila netehnični tip, kakor je sama dejala, je takrat brezskrbno prijela za volan in mislila, da bo kar peljala. Drogenik jo je podučil, da je potrebno pritisniti na plin. Ko je Riča došla, kaj mora početi, je avto skakal kot podivjan konj. Gospod Drogenik je po kratki vožnji ugotovil, da takole ne bo šlo, sploh pa ne po klancu navzdol. Predlagal je, da pelje do doline sam, v dolini pa prevzame volan Riča. Tako se je tudi zgodilo. Cesta v dolini je bila do Šmartna dokaj ravna, tako da z volanom ni bilo veliko dela, le na plin je bilo potrebno pritiskati. Mico, ki je sedela zadaj, je bilo neznosno strah. Držala se je za sedež in

¹⁰ Katja Jeraj Valentinčič, prevajalka.

¹¹ Silva Verček (1921–2000), roj. Rus.

¹² Ana Roglič (Nina, 1865–1942), roj. Arko.

¹³ Marija (Mica, 1922–1988) Lajovic in Polona Hönigsfeld (1927–2002), roj. Lajovic.

Franc Drogenik na litijskem mostu leta 1939 (last avtorice).

kričala: »Skupi lezem, skupi lezem!« Tako so se nekajkrat peljali sem in tja mimo Črnega Potoka in ravno ko je peljala mimo Pilpohove hiše, jo je opazila Silva. Ko je zagledala Ričo, kako vozi avto, je stekla v hišo in zavpila: »Prid'ite pogledat Wurzbachovo Ričko, kako vozi Windisch-Graetzov DKW!«

Moralo je biti zares zabavno. Mica je zadaj kričala, da bo »skup zlezla«, iz Pilpohove hiše so ženske kričale: »Rička, Rička, zaletela se boš,« Riča pa se je smejala in vozila kot profesionalka. Le Drogenik je bil bolj bled in resen in je upal, da se bo vse dobro končalo. No ja, Drogeniku je bila Riča všeč, Riči pa avto. Kombinacija všečnosti je bila idealna. Tako se je tistega poletja Riča še večkrat učila voziti avto, kasneje pa nikoli več.

S Silvo, ki je bila v bistvu njena daljna sestrična, sta se razšli v upanju, da se še obiščeta, a se to ni zgodilo, ker je Silva kmalu zatem umrla.

Srečanje z Attilo

Hčerka Maša me je pred nekaj leti presenetila, ko mi je po elektronski pošti poslala kopijo zapisa iz Gorenjskega glasa. Zapis pripoveduje o prvem srečanju sestre in brata potomcev Wurzbach iz Preddvora. Bila sem presenečena, da živi še kdo od preddvorske veje Wurzbachov v Sloveniji. Miroslav Rant (Miro) in polsestra Marjeta Kampuš Ciglenečki sta otroka preddvorskega Maksa,¹⁴ tistega Maksa, katerega zgodbe, ki sta jih pripovedovali moja babica in teta Tila, so bile vedno zabavne, polne smeha in dokaj nenavadne. Maks je po vojni izginil neznano kam. Domnevamo, da je bil ubit v eni od povojnih čistk.

V imeniku sem poiskala telefonsko številko Mira Ranta in takoj sva se dogovorila za srečanje. Bilo je

zgodaj spomladi leta 2003. Z Mirom in ženo Olgo smo se odpeljali v Preddvor do gradu, kjer so pred drugo svetovno vojno živeli Wurzbachi, in šli še do grobnice med cerkvijo in gradom, v kateri so pokopani nekateri od Wurzbachov.

Grad sem dobro poznala, saj sem kot desetletni otrok tam preživela en mesec na počitnicah pri teti Julki in stricu Evgenu.¹⁵ Po vojni je bil v gradu namreč vzgojni dom za sirote in stric je bil tam ravnatelj, teta, očetova sestra, pa je otroke poučevala v domu in v šoli. Tisti čas so bili gojenci ravno na počitnicah na Visokem na Tavčarjevini in v gradu ni bilo nikogar. Tako sem se sama potikala po grajskih sobah, po parku za gradom in bližnji okolici. Danes je grad prazen in je last občine.

Kasneje sem z možem še večkrat obiskala Mira, tega izredno dobrosrčnega človeka, predvsem pa izjemnega športnika. Peljali smo ga tudi do moje mame. Srečanje je bilo zanimivo. Ker sta oba rada veliko govorila, sta govorila drug čez drugega, eden eno, drugi drugo. Po slabi uri močno čustveno obarvanega besednega bučanja, kdo koga pozna in kdo jih več pozna, sta se razšla v upanju, da se še srečata in v miru pogovorita. A to se ni zgodilo, ker je naša mama kmalu za tem zbolela in umrla. Kar leto dni je ona potrebovala leto dni, da je prebolela smrt svojega očeta.

Je pa zanimivo, da je imel Miro stike s preddvorskimi Wurzbachi, ki so se že pred drugo svetovno vojno preselili v Nemčijo, v Berchtesgaden k sorodnikom.

¹⁴ Maksimilijan pl. Wurzbach (1910–1945?).

¹⁵ Julijana (Julka, 1912–2002) Varl, roj. Prhavic in Evgen Varl (1911–1986).

Še istega leta (2003) je nanoslo, da je v Slovenijo prispel na obisk Attila Wurzbach, ki prav tako pripada preddvorskim Wurzbachom. Mi smo že vedeli, da nekje v Nemčiji živi Attila, a nismo vedeli, kje natančno. Že samo ime nam je bilo zanimivo, a smo vedeli, da je bil njegov ded Artur velik oboževalec Turkov. V mladosti je želel študirati orientalistiko, a mu oče tega ni dovolil. Napisal in prevedel je kar nekaj turških pesmi in jih leta 1915 izdal v samozaložbi v pesniški zbirki *Das Neue Turan*. Dolga leta smo bili prepričani, da izvira od tod tudi ideja za ime. Toda temu ni tako. Ime mu je dala stara mama (mamina mama) po nekem filmskem igralcu.

Attila je do leta 1952 živel v Ljubljani in tam štiri leta obiskoval osnovno šolo in prvi letnik nižje gimnazije, kar smo izvedeli šele iz dopisovanja po elektronski pošti z njim. To pot je obiskal devetdesetletno teto Nano (Janja Vehovec, roj. Grošelj), mamino sestro, ki je sicer živela pri sinu na Reki, a se je večkrat vračala na svoj dom v Gorenjo vas pri Muljavi. Tu smo se srečali z Attilo. Srečanje je bilo prijetno, polno informacij in presenečenj. Ob tej priliki se je naš rodovnik »postaral« za dobrih tristo let, kajti Attila je imel že izdelan rodovnik od leta 1590 naprej. Seveda v rodovniku niso bili vpisani vsi sorodniki, ki so ostali po vojni v Sloveniji, a vse te sem imela popisane že sama.

Teta Nana je vse presenečala s svojim spominom in čilostjo in ni nič kaj kazala svojih devetih križev. V mladosti je bila odlična plavalca in je bila v plavalni reprezentanci. Kip plavalke, ki je stal nad vhodom kopališča Ilirija v Ljubljani, je predstavljal prav njo. Izdelal ga je kipar France Gorše (1897–1986). Leta 2007 je bil kip ukraden.

Seveda smo se z Attilom in Nano kasneje še večkrat srečali, in to v Preddvoru. Tam sem spoznala skoraj vse Wurzbache, ki živijo po Evropi. Na praznovanju Attilove sedemdesetletnice leta 2009 v Preddvoru nas je bilo več kot petdeset.

No, naš rodovnik zdaj zgleda kot petsto let staro drevo z vejami, ki segajo širom po Evropi, nekatere tudi prek Atlantika. Nekatere od vej so se že davno posušile, druge pa so še kako žive in delajo družbo temu času in prostoru.

Napisati na kratko o Wurzbachih niti ni tako enostavno. Pred letom 1753 ni na področju današnje Slovenije verjetno živela nobena oseba s tem priimkom. Predniki izhajajo iz Vogtlanda, ki je bil del Turingije in je še danes del nemške zvezne dežele Thüringen. Na Kranjskem so se prvič naselili v drugi polovici 18. stoletja. Prvi priseljenc je bil Samuel Wurzbach (1753–1807). Kot častnika avstrijske vojske ga je pot zanesla na Kranjsko. Z družino je živel na Ptuj, v Ribnici in Ljubljani. Šteje se za prvega Wurzbacha na Kranjskem.

Samuelov sin Maksimilijan pa je bil rojen v Ljubljani kot drugi otrok. V Ljubljani je končal gimnazijo in kot Knafeljev¹⁶ štipendist nadaljeval študij prava na Dunaju. Poročen je bil z Jožefo Pinter (1789–1881), hčerko ljubljanskega lektorja in svečarja Mihaela Pinterja iz šentjakobskega predmestja. V zakonu se jima je rodilo deset sinov in hči. Z družino je živel v Ljubljani, sprva na Gosposki ulici, kasneje pa je kupil hišo na današnjem Novem trgu. Zanimivo je, da se je tudi Jožefina sestra Ana Marija Pinter¹⁷ (1785–1869) poročila v plemiško družino. Njen mož je bil komorni tajnik Jožef Anton Maffei de Glatfort (1786–1854).¹⁸

Maksimilijan Wurzbach je deloval v Ljubljani kot ugleden odvetnik (med drugim je bil odvetnik barona Žige Zoisa) in urednik časnika *Laibacher Wochenblatt*. Pri njem so se zbirali takratni literati in pesniki, tudi naš pesnik France Prešeren. Prešerna je za kratek čas v advokaturi zaposlil kot adjutanta, a sta kmalu prišla navzkriž. Bil pa je tudi poročna priča Primičevi Juliji.¹⁹

Prav zabavno je bilo gledati TV nadaljevanko o Prešernu, kjer je bil Maksimilijan prikazan kot strog in načelen človek, in prikaz ni daleč od resnice. Tak je bil tudi do svojih otrok, ki so bili pozneje večinoma advokati. Kar sedem (Karel, Maksimilijan, Jožef, Erazem, Samuel, Julius in Avgust)²⁰ jih je študiralo pravo na Dunaju, kar je za eno družino izjemno, celo v evropskem merilu.

Vsi njegovi otroci so bili zelo uspešni, posebno Konstantin in Karel. Oba sta pisala pesmi. Nenaavadno je bilo tudi to, da so se morali sinovi poleg izobraževanja na fakulteti izučiti tudi za enega od rokodelskih poklicev.

Najpomembnejši je bil Konstantin (1818–1893), leksikograf, bibliograf, pesnik in pravi poliglot, saj je bil prevajalec za več jezikov. Konstantin je končal študij filozofije v Lvovu. Služboval je najprej v Lvovu, nato pa še na Dunaju, v Olomoucu in Berchtesgadnu, kjer je tudi pokopan. Njegovo najznamenitejše delo je *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*.

Najstarejši med sinovi, Karel (1809–1886) je na Kranjskem služboval kot odvetnik, bil je član raznih odborov, komisij in tudi poslanec. V letih 1866–1871 je bil na Kranjskem deželni glavar, 1871–1872 pa deželni predsednik.²¹ Po odhodu iz politike se je posvečal le še gospodarstvu na svojih posestvih.

¹⁶ Vodopivec, *Luka Knafelj*, str. 67.

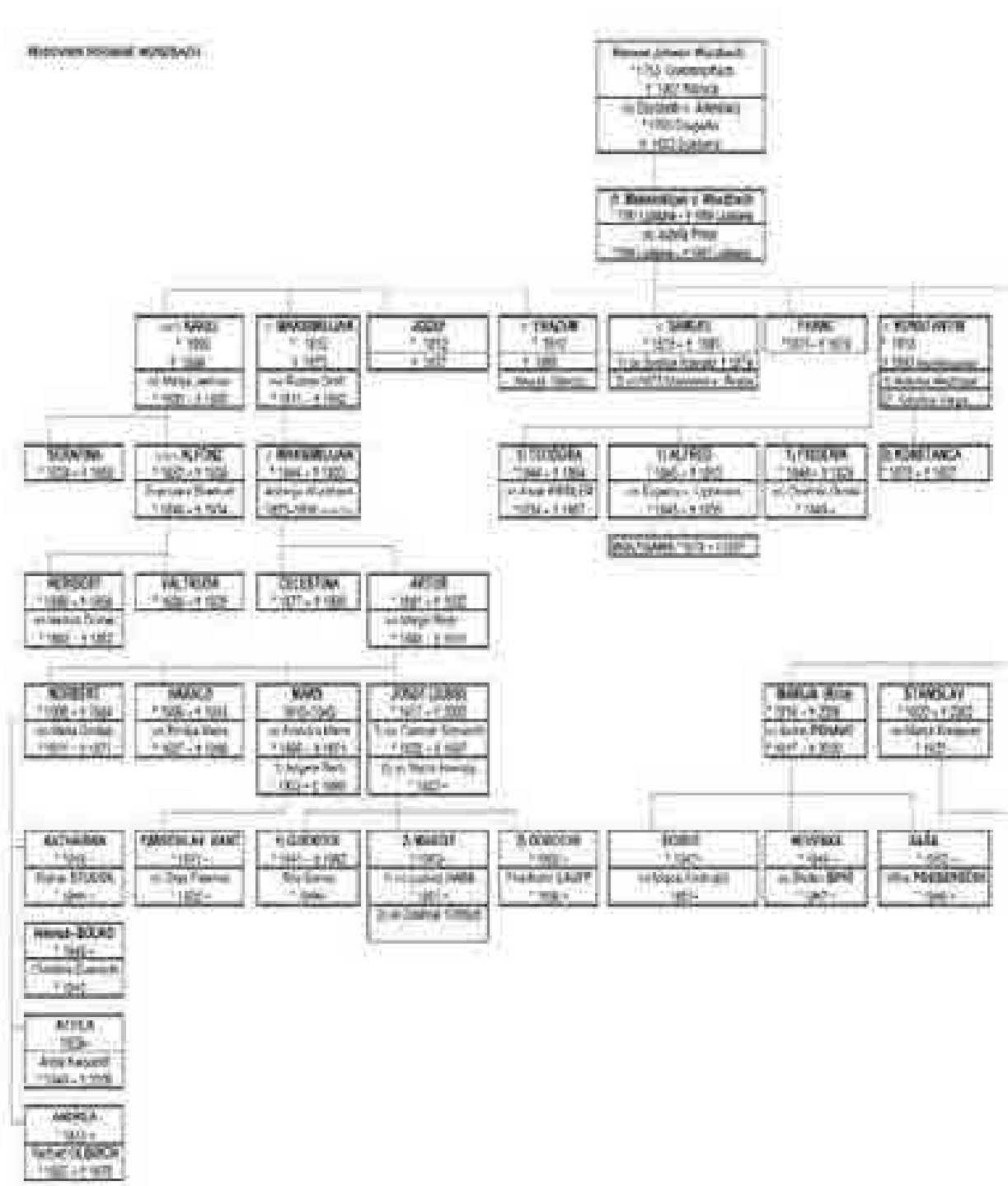
¹⁷ Zahvalo ob smrti »tete« je v *Laibacher Zeitung-u*, 2. 4. 1869 (št. 73, str. 530), objavil v imenu celotne družine Karel pl. Wurzbach.

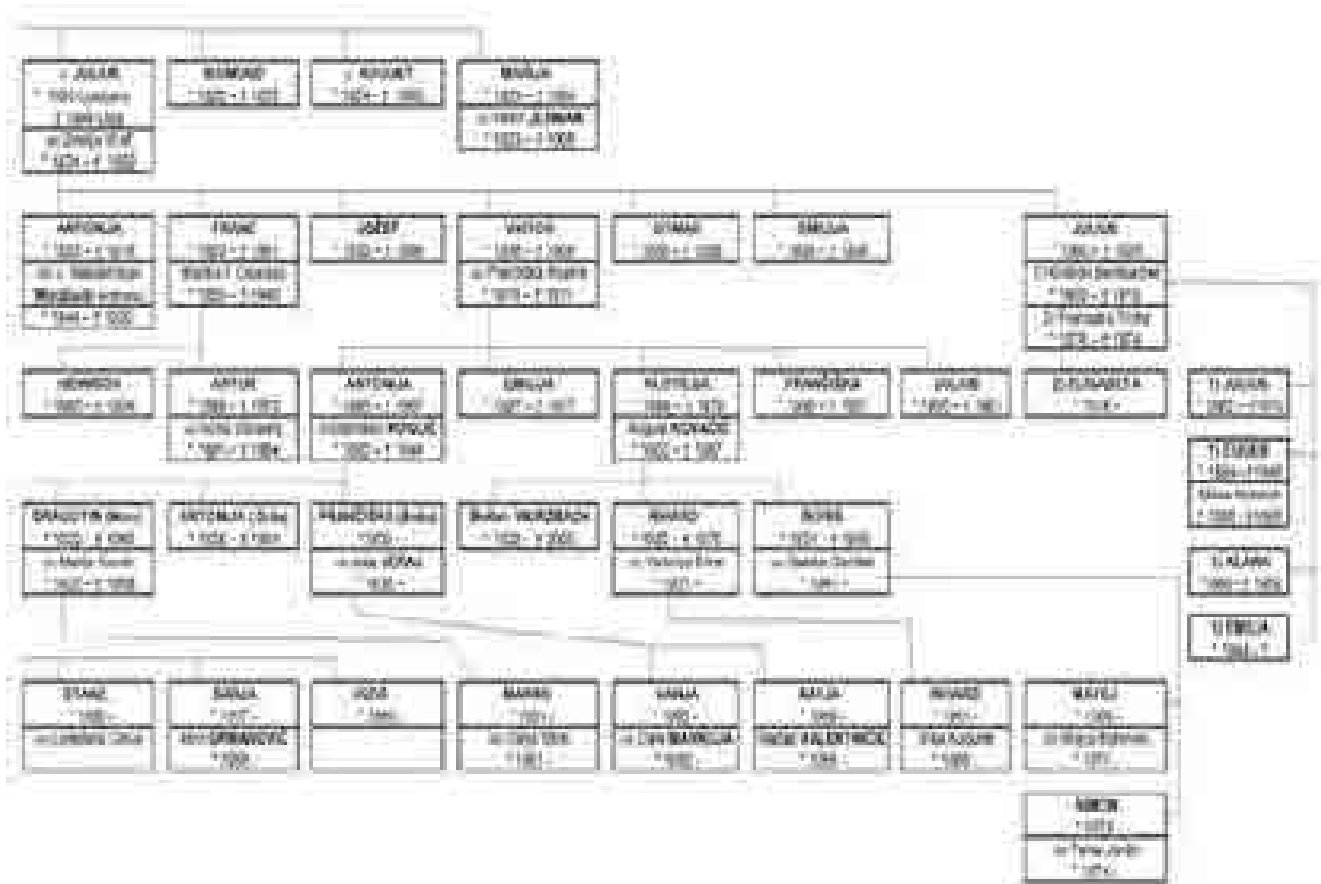
¹⁸ Južnič, *Ljubljanski profesor*, str. 20.

¹⁹ Žigon, *Ob Langusovi sliki*, str. 39.

²⁰ Cindrič, *Študenti s Kranjske*, str. 66.

²¹ SBL, 14. zv., str. 726.

Maksimilijan pl. Wurzbach (1781–1854) in njegova žena Jožefa Pinter (1789–1881) (last: Bolko v. Wurzbach).

Karel baron Wurzbach (1809–1886) (last: Attila v. Wurzbach).

Vsi trije omenjeni Wurzbachi, oče in sinova, so si plemiške nazive pridobili z delom na raznih področjih in za življenjsko delo – Maksimilijan naziv »plemeniti« s predikatom Tannenberg (Wurzbach Edler von Tannenberg), Karel naziv barona (Freiherr Wurzbach von Tannenberg), Konstantinu pa je bil podeljen naziv viteza (Ritter Wurzbach von Tannenberg). Maksimilijanu je bil podeljen plemiški naziv tik pred smrtjo. Bil je simpatizer Francozov in prostozidar,²² kar takratni avstrijski oblasti ni bilo pogodu. Menda naj bi nekatere veje Wurzbachov že prej imele plemiške naslove.

V času do druge svetovne vojne so bili Maksimilijanovi sinovi in kasneje njihovi potomci lastniki več gradov v Sloveniji, najdlje gradov Groblje, Grič, Selo (Sela), Črni Potok, Preddvor in Lanšprež.

Osmi Maksimiljanov sin je bil Julius (1820–1899), lastnik gradov Češnjice, Moravče in Lanšprež. Julius je živel z družino v Ljubljani, na gradu Lanšprež in kasneje v Litiji na Ježi. Lanšprež je kupil leta 1864 od deželne vlade za Kranjsko za 25.000 goldinarjev.²³ Deželni vladi pa je bil grad zapustil Peter Pavel Glavar, župnik iz Komende, ki je tam preživel zadnja leta svojega življenja. V kapeli je Glavar tudi pokopan.

Advokaturu je imel Julius v Ljubljani, na Lanšprežu in v Litiji. Odvetniškemu poklicu je bil predan do svoje smrti. Bil je tudi med ustanovitelji Juridičnega društva v Ljubljani: »Dne 2. aprila 1841²⁴

²² <http://www.prostozidarstvo.si/>.

²³ Smole, *Graščine*, str. 253.

²⁴ Pravilna letnica je 1861, saj je bila družba ustanovljena 23. junija 1861, delovala pa je od leta 1861 do 1868, kar je v besedilu tudi navedeno.

Julius pl. Wurzbach (1820–1899) (last: Attila v. Wurzbach) in njegova žena Emilija Wolf (1824–1892) (last: Bolko v. Wurzbach).

skličje dr. Julij pl. Wurzbach 14 pravnikov iz raznih strok, da se posvetujejo o ustanovitvi pravniške družbe v Ljubljani. Potreba take družbe se soglasno prizna, ter se najpreje izvoli odsek, kateremu naloga bi bila, sestaviti pravila in izposlovati najvišje odobrenje.²⁵ V Litiji in okolici je bil zelo priljubljen, saj je bil pokrovitelj in podpornik različnim lokalnim društvom. Poročil se je z Emilijo Wolf (1824–1892), nečakinjo ljubljanskega škofa Antona Alojzija Wolfa (1782–1859). Rodilo se jima je sedem otrok, vendar sta dvojčka ob rojstvu umrla. Tretji izmed Juliusovih otrok je bil Viktor (1856–1908), pozneje oče štirih Wurzbachovih deklet, katerih življenjske zgodbe so nadvse zanimive in jih je vredno zapisati za zanamce.

Ko je bil Julius majhen, so doma govorili slovensko in nemško, ker je bila mati Jožefa Slovenka, oče Maksimilijan pa je bil nemškega porekla. Tudi Julius je s svojimi otroki govoril nemško in slovensko, tako da so vsi lanšpreški otroci dobro znali govoriti oba jezika.

Vsi Juliusovi otroci so se z vaškimi otroki podili po poljih, travnikih in gozdovih lanšpreškega okoliša. Še posebno radi so imeli Viktorja, ki jim je nosil sir in druge dobrote s posestva.

Posestvo je bilo skrito med gričevji in gozdovi Dolenjske. Na poti od Trebnjega proti Mirni si moral zaviti desno in pot te je pripeljala po vzpetini čez gozd do travnikov in polj, od koder si od daleč zagledal grad in cerkev ob njem. Do gradu si šel še mimo hlevov in velikega kozolca. Na travniku pred cerkvijo je bil velik vodnjak, v njem pa vedno dovolj vode. Zemljo so obdelovali hlapci in deklet, pomagali pa so jim tudi okoliški kmetje, za kar so bili vedno plačani. Včasih so za delo poprijeli še grajski otroci, posebno ob žetvi in jeseni, ko je bilo treba pobirati poljske pridelke. Najraje se je kmečkega dela lotil Viktor. Posebno rad je delal s konji, ki so se mu zdeli najplemenitejše živali.

Življenje na gradu je potekalo po ustaljenem redu. Vsak hlapec je imel svojo zadolžitev. Grajski otroci, teh je bilo pet, so se radi smukali okoli dekel in hlapcev, ker jim je bilo zanimivo opazovati kmečko delo, posebno ker so velik del časa živeli v Ljubljani in tam življenje ni bilo tako zanimivo. Posebno veselje so imeli z domačimi živalmi, ki jih je bilo veliko – od kokoši in zajcev do krav in koz, pa seveda konj za delo.

Sicer so Juliusovi otroci obiskovali šolo v Ljubljani, vendar je Viktorja in starejšega brata Franca (1853–1891) vedno bolj vleklo na deželo, na Lanš-

²⁵ Lapajne, Juridična družba, str. 24.

*Bratje Wurzbach (od leve): Viktor (1856–1908), Franc (1853–1891) in Jožef (1855–1889)
(last: Attila v. Wurzbach).*

prež. Ko sta odrasla, sta prevzela posestvo. Viktor, ki je bil nemirnega duha, je rad pohajal naokoli. Zanimala ga je narava in živali v okoliških gozdovih. Najraje je v gozdovih med Lanšprežem in Bogenšperkom lovil divjad. Po lovu se je vedno oglasil pri bratrancu Alfonzu na graščini v Črnem Potoku. Kadar je bil ulov dober, so si zvečer naredili pojedino in veseljačili do jutranjih ur. Naslednji dan je obiskal še Litijo, kjer je vedno kaj kupil. Naneslo je, da je v eni od trgovin srečal Fani Rozina, svojo izvoljenko in pozneje ženo.

Pr' Pilpoh

Babica in teta sta pripovedovali, da se je hiši, v kateri je živela Fani z mamó Katarino (roj. Šuštaršič, 1837–1927) in petimi sestrami (Marija, Terezija, Katarina, Uršula in Karolina) po domače reklo pr' Pilpah,²⁶ vendar sta obe vedno izgovarjali Pilpoh. Katarinin mož Mihael je zgodaj umrl, zato je morala sama preživljati sebe in šest hčera. Večkrat je pri sorodnikih in sosedih prosjačila za hrano in upala, da bodo hčere kmalu dovolj stare, da se omožijo.

Hiša je stala v Črnem Potoku, ob cesti, ki pelje proti Bogenšperku. Toda to niti ni bila hiša, le mala kočica brez dimnika. Streha je bila krita s slamo, ki jo je bilo potrebno znova in znova popravljati in ji dodajati slamo, da ni puščala. Vrata v hišo so bila vedno odprta. Skozi vhod se je valil dim, ki je nastajal na kurišču črne kuhinje na hodniku. Levo so vrata vodila v izbo, kjer se je jedlo in spalo, desno pa

so bila vrata v hlev, kjer so bili kravica, prašiček in nekaj kokoši. Hodnik je bil v zimskih dneh edini topel prostor. Tu pa so bila zunanja vrata pogosto odprta in nič kolikokrat se je med dekleti vnel prepir prav zaradi vrat. Odpirala so se in zapirala, da so se večkrat pokvarila. Takrat so dekleta ali pa mati prislonile k vratom stol ali pa zataknille kol, da je držal vrata ponoči zaprta.

Zimski večeri so bili sploh posebnost. Dekleta so sedela v izbi na klopi. Nekatera so se posedla ob kurišču na tla, mati pa je imela posebno mesto ob ognju na zaboju, ki je bil prekrit z oguljeno ovčjo kožo. Največkrat so tekli pogovori o sosedovih fantih, ki so jih dekleta srečala v zimskih dneh v cerkvi, poleti pa na polju ali pa na vaških veselicah in ob raznih procesijah. Dekleta so upala, da se bo katera od njih kmalu omožila in materi olajšala življenje. Druga druga so spodbujale k poroki. Pri tem so bile starejše tri, Marija, Reza in Katarina še posebno jezikave.

Največkrat je Marija začela hudomušno prigo-varjati Rezi, naj se že poroči s tistim čevljarjem. Vse življenje bo obuta v čevlje, ne pa, da hođi pozimi naokoli v lesenih šlapah. Tudi mati bi bila vesela, da si ne bi ob nedeljah za v cerkev sposojala njenih čevljev. Kdo bo pa njej kupil nove?

Reza ji ni ostala dolžna rekoč: »Marija, kaj nisi rekla, da boš s kvačkanjem zaslužila toliko, da mami ne bo potrebno delati »tlake« pri Wurzbachu?»²⁷

Katarina oziroma Pilpohova mat', kakor so jo vsi klicali, jih je nekaj časa poslušala, potem pa rekla: »Če bi bile besede plačane, bi imeli pri nas daleč

²⁶ Ta oblika imena je vpisana v »Status animarum« za Šmartno pri Litiji.

²⁷ Pri Alfonzu baronu Wurzbachu (1852–1939), lastniku graščine Črni Potok.

Pilpohova hiša okoli leta 1930 (last: Majda Košak).

naokoli največji grunt.« Ker hiša ni imela dimnika, so jim saje tekle po steni hodnika, dekleta pa so se vedno jezila, da jim obleke in lasje smrdijo po dimu.

Dekleta so večkrat spraševale mater, zakaj jim vsi pravijo Pilpohova dekleta in hiši pr'Pilpoh, vendar mati ni vedela pravega odgovora. Bajti so tako rekli že od nekdaj. Pilpoh naj bi jih imenovali, ker so po gozdovih nabirali smolo.²⁸ Govorilo pa se je tudi, da jih tako imenujejo, ker je njihova družina imela »smolo« v življenju. Oče Mihael Rozina je bil zaprt zaradi goljufije in žena mu je nosila južino k oknu z rešetkami v grajskem zidu.²⁹ »Smolo« so imeli tudi z manjšimi požari v hiši, ker so se vnele saje, pozimi se jim je celo zgodilo, da se jim je vdrla streha.

Zimski dnevi so bili za Pilpohova dekleta duhomorni. Raje so imele poletje, ko so sedele pred hišo in dolgo v noč klepetale s sosedovimi fanti. Pogovor in smeh se je od hiše slišal po vasi in vsej dolini. Ravno zaradi takšnih veselih večerov pa so Pilpohova dekleta ob nedeljah po maši slišala marsikatero opazko, tudi tisto, da iz drugih vaških oken visijo rože, iz njihovih pa deklina. Včasih so se na poti domov hihitale in nasmihale drugim dekletom, ki so jim zavidale fante. Dogodilo pa se je tudi, da so se hudo sporekle in posredovati so morali moški, da so umirili razgreta dekleta. V Črnem Potoku in

okolici se je vedelo, da so v Pilpohovi hiši čedna dekleta. To je vedela tudi grajska gospoda iz Črnega Potoka, kamor je Viktor Wurzbach zahajal k bratrancu Alfonzu. Grad je bil sprva v lasti Alfonzovega očeta, barona Karla Wurzbacha, ki je po smrti posestvo zapustil svojemu edinemu sinu. Alfonz se je tu zadrževal več kot njegov oče, predvsem ker je rad hodil na lov. Viktor, ki je bil tudi sam velik ljubitelj lova, pa je bil prav zaradi tega reden gost, sploh kasneje, ko je spoznal Fani, ki je stanovala v kajži blizu gradu.

Moja babica Toni je v kasnejših letih pričela pisati svoj življenjepiš z naslovom *Moje življenje*, a je s pisanjem prenehala, ker so bili nekateri spomini preveč boleči. Raje nam je utrinke iz svojega življenja in življenja svojih staršev pripovedovala. Dogodke iz rane mladosti je pripovedovala kot pravljice, posebno kadar je govorila o očetu in materi. Tudi njeni sestri Tili se je zdel čas, ko je živela vsa družina skupaj, ena sama pravljica. Bilo bi mi žal, če bi njihov pravljicni svet zbledel, zato sem ta čas tudi tako zapisala.

Fani

(zgodba po babičinem pripovedovanju)

Fani je bila prijetno dekle svetlih in iskrivih oči. Mati z njo ni imela nobenega dela. Rada je hodila v šolo. Imela je zelo lepo pisavo, zato jo je litijski trgovec Lebinger vzel v uk. Pri njem se je izučila za trgovski poklic in bila pri njem tudi zaposlena. Vsak dan je

²⁸ »Pilpoh (Bülbech, smrekova smola; izraz poznajo naši starejši slovarji)«, gl. Stanek, Paberki, str. 57.

²⁹ Po pripovedovanju Antonije (Toni) Roglič naj bi bil zaprt pri Wurzbachih v Črnem Potoku.

hodila iz Črnega Potoka mimo šmarske cerkve v Litijo v trgovino, kjer je pisala in urejala račune. Tu pa jo je zagledal Viktor. Njena prijaznost in vedrina sta ga premamili in začel je prihajati pogosteje po nakupih. Vabil jo je na sprehode, a Fani njegove besede niso očarale. Bala se je gosposkih ljudi, ni verjela njihovim obljubam, pa tudi zgodbe, ki so krožile o njih, niso bile obetavne. Seveda ji je laskalo, da jo je grajski gospod oblegal in se zanimal zanjo, a o zmenkih ni hotela niti slišati, pa tudi prestar se ji je zdel. Ko je Viktor uvidel, da Fani ne bo prepričal, je počasi obupal in jo nehal obiskovati in vabiti, da se ne bi preveč osmešil, kajti v okolici se je že začelo šušljati, da mu kmečka deklina natika roge.

Mineval je čas in Fani je kmalu pozabila, da se je Viktor smukal okoli nje. Kdaj pa kdaj je pogledala za katerim od fantičev iz bližnje okolice, to je bilo pa tudi vse. O, fantje so jo že zalezovali, a vsi so se ji zdeli otročji in nič kaj primerni njenemu bistremu umu.

V zimskih dneh je znala biti pot od doma do trgovine dolga in naporna. Posebej, kadar je brilo čez Dobravo ali pa je močno naletaval sneg. Takrat je bila vedno vesela, da jo je pobral kateri od sosedov, ki je s konji tovoril robo za litijske tovarne. Še bolj pa se je veselila vprege ob poznih zimskih večerih, ko se je vračala domov. Takrat se ji je pokrajina zdela kot ledena nema pustota, ovita v nevidni peklenski mraz. Ta mraz, ki ji je silil od stopal po nogah navzgor, ji je povzročal drget telesa. Spodnji rob krila je od moče in mraza postal kovinski obroč in ji je občasno rezal meča ali pa se zatikal ob kepe slabo splužene poti.

Nekega zimskega jutra, ko je sonce že pokukalo izza zasneženih gora in obarvalo naravo v blede kovinsko rumenino, je Fani hitela navkreber čez Dobravo proti Litiji. Bela snežna planjava, prekrita s srenom, se je poigravala s sončnimi žarki in z iskreno svetlobo nagajivo zastirala Fani pot. Na poti proti vrhu vzpetine se je za trenutek ustavila, da je zajela sapo, ki ji je med potjo pohajala. S pogledom se je na kratko ozrla po poti nazaj in v daljavi zagledala kočijo, ki se ji je hitro približevala. Odločila se je, da počaka, da kočija odpelje mimo, in potem nadaljuje pot. V globokem snegu si je naredila prostor in čakala. Kočija jo je kmalu dobitela. A voz s konji ni oddirjal naprej. Ustavil se je in iz njega je izstopil Viktor.

Fani ga je presenečeno pogledala in rekla: »Bogdaj, gospod.«

Viktor je bil vesel, da je srečal Fani. Radosti ni skrival in ji je z nasmeškom odvrnil: »Bogdaj, Franja. Vesel sem tega srečanja. Moj dan bo lepši, upam, da tudi tvoj. Daj, prisedi, da se malo ogreješ. Do Litije te zapeljem, potem grem na vlak in proti Ljubljani. Če imaš čas, te vzamem s seboj.«

Fani je bilo nerodno, da ji grajski gospod dela uslugo, že zato, ker je pred časom zavrnila njegovo naklonjenost. Prikimala je in se povzpela v kočijo. Tiho je sedela in pogled usmerila v tla. Ko jo je Viktor med potjo opazoval, se mu je zdela še lepša kot kdajkoli prej. Tudi

njemu je bilo mučno in neprijetno ob misli, da bi jo zopet vabil in v svoji duši odpiral stare rane, ki jih je čas komaj zacelil. Tišino je motilo le prhanje konj in škripanje koles, ki so utirala gaz na slabo spluženi poti. Po mučnem molku je Viktor le zbral pogum in položil svoje dlani na njene roke, ki so bile tesno prekrizane na prsib, držeč v njih plet, ogrnjen okoli ramen.

»Franja,« tako jo je vedno ogovoril, kadar ji je želel z besedami nežno božati dušo in jo vabiti v svoje kraljestvo, »vem, kaj si misliš o grajski gospodi. Ampak meni gradovi ne pomenijo nič. Moj grad si ti. Meni je do tebe več kot do grajskega kamenja. Raje s teboj v čumnati, kot s kako grajsko med debelimi zidovi. V sobanah ni prostora za mojo dušo. Moja duša je v mislih vedno ob tebi.«

Fani ni vedela, kaj naj reče. Besede so se ji zdele rečene od srca. Pogledala je Viktorja, ki jo je še vedno držal za roke, in mu z nasmeškom dejala: »Morda pa zame ni čumnata in zato odlašam. Več se jih smuka okoli mene. Vsi so iz kajž, le eden je na belem konju. V prince je težko verjeti. Poznam jih iz pravljic. Gospod Viktor, meni se ne zdi, da bi bila podobna kateri od princesk.«

V njenih besedah je Viktor začutil skrito hrepenenje in up, da si ga le želi. Opogumil se je in ji odgovoril v podobnem žargonu: »Ne zdi se mi, da ni podobnosti. Vse princeze so prelepa in mila bitja. O njihovi lepoti se sliši daleč naokoli. Tudi o tvoji lepoti se sliši daleč, Franja. Imaš princa, ki te že dolgo vabi v svoje dvore, le uslišati ga nočeš.«

Fani se je glasno zasmejala in hudomušno rekla: »Gospod Viktor, že res, da včasih sanjam o princih, a vedno ponoči. Vi pa sanjate o princesah sredi belega dne. Ne vem, komu se sanje uresničijo. Čas pokaže.«

Tudi Viktor se je zasmejal in ji odvrnil: »Moje sanje sedijo tu pred menoj, še kako so resnične, Franja. Pa tudi to ti povem, da imajo vse pravljice srečen konec.«

Vesela je bila odgovora, ki ga je slišala iz Viktorjevih ust. »Tu pri cerkvi bi izstopila. Hvala za vožnjo, gospod, olajšala mi je pot.«

Viktor jo je močneje prijel za roke in ji rekel: »Franja, Viktor mi reci. Jaz nisem noben gospod.«

»Prav,« mu je odvrnila Fani, ko je izstopila iz kočije, »oglasite se kaj v trgovini, Viktor.«

Fani je bila presrečna, da je Viktorju zopet ogrela srce. Šele ko je nehal zahajati v trgovino, je začutila praznino, ki jo je pustil za seboj. Večkrat je mislila nanj. Zdaj pa je v njeno dušo vnesel nemir in komaj je čakala, da ga zopet vidi. Zamišljena je šla proti trgovini in niti opazila ni mimoidočih, ki so ji s kretljivo pomahal v pozdrav, ni se odzvala na njihov »Bogdaj, Fani«. Peklenski jutranji mraz ni bil več kos gorečemu srcu, ki je Fani ogrelo dušo in telo. V mislih se je vračala k besedam, ki jih je Viktor izrekel v kočiji. Upala je, da so resnične in da jo Viktor zopet poišče.

Ko se je zvečer vrnila domov, so sestre opazile v njenih očeh iskričnost, njen obraz je bil drugačen, bolj veder in izraz prijaznejši. Mati, ki je sedela na klopi

pri mizi, jo je pogledala izpod čela in z mirnim glasom vprašala: »Je kaj novega v Litiji?«

Fani ji ni odgovorila, le bežno je dejala, da je zjutraj srečala Viktorja in da jo je peljal v Litijo. Sestre tega niso preslišale in Urša, ki je bila mlajša od Fani, ji je dejala: »Take priložnosti ne boš več imela. Daj, Fani, saj vsi vemo, da že nekaj časa lazi za tabo, mogoče pa misli resno.«

Fani jo je pogledala in ji odvrnila: »No, vidiš, Urša, mogoče pa res misli resno, ampak tega ne veva ne ti ne jaz.«

Katarina, starejša sestra, ki je vlekla na ušesa, se je zasmejala in Fani odrezavo dejala: »Ha ha, ali poznaš katero kmečko deklino, ki jo je vzel ta grajski in se z njo poročil? Jaz ti pravim, da je ni, pa tudi tebe ne bo. Kdo bi pa jemal take reveže v zakon, pa tudi me, Pilpohova dekleta, smo vse prej kot na dobrem glasu. Saj veš tisto o oknih in deklinah, saj veš, kaj mislijo s tem.«

Sestre, ki so slišale Katarininino kritiko, kar je mejilo že na podlo obtoževanje, so planile po njej. Vnel se je prepir in prerivanje, kar se je velikokrat končalo z jokom katere od sester in obtoževanjem, kdo je za to kriv. Pilpohova mat', kakor so mater šestih hčera klicali v dolini in v krajih ob Savi, se je vedno razjezila, ko so hčere kričale in obdolževale druga drugo. Takrat ni izbirala besed. Skoraj vedno jim je dejala: »Poglejte se, niste vredne lepih besed, saj se obnašate kot razuzdanke. Ko sem bila jaz toliko stara kot ve ...«

»... ste za plačilo peš nosili ljubezenska pisma iz Litije v Trst vsaj enkrat na mesec,« so vse sestre v zboru soglasno dopolnile že velikokrat slišani stavek.

Stavek, ki je iz materinih ust zvenel očitajoče, so hčere spremenile v posmehljivo lajnjanje, saj so ga slišale vsaj enkrat tedensko. Ob takšnem zborovskem oglašanju in ogovarjanju se je jok pomešal s smehom in napetost med sestrami je popustila in življenje je teklo po starih poteh.

Včasih so hčere mater prosile, naj pove, kako je bilo s temi pismi in komu jih je nosila. Pošiljatelja in naslovnika mati ni nikoli povedala. Rada se je razgovorila o samem potovanju, ki je trajalo kar nekaj dni. Tudi plačilo je bilo dobro. Povedala jim je, da je med potjo vedno srečala katerega od furmanov, ki so vozili blago proti Trstu. Vzeli so jo na voz in če je bilo vreme lepo, se ji je zdelo potovanje prava dogodivščina. Skoraj vedno je prespala v Trstu, v mestu, katerega stavbe so se ji zdele kot veličastne kamnite trdnjave, ceste pa kot mravljišča, polna ljudi in konjskih vpreg, ki so tovorili blago. Tu je bilo tudi morje s pristaniščem, kjer je opazovala natovarjanje ladij ter spremljala vik in krik mornarjev, ki so govorili v jezikih, ki jih ni razumela. Dogodivščine je ob zimskih večerih velikokrat pripovedovala svojim hčeram.

Viktor je vedno pogosteje prihajal na graščino Črni Potok k Alfonzu. Ta po duši sicer ni bil radoveden človek, pa je nekega dne le omenil Viktorju, da se mu zdi, da najbrž ne prihaja tako pogosto k njim zaradi pristrčnih družinskih vezi, ampak mora imeti za bregom

kaj bolj zanimivega. Ni mu hotel omeniti, da mu je že prišlo na ušesa njegovo vasovanje. Viktor mu je omenil, da so tod okoli kar prijetna dekleta in da mu je ena še posebej pri srcu. Ker je Alfonz vedel, za katero dekle gre, je Viktorju omenil, da oče Julius zaradi izbire ne bo vesel, zato naj si omisli kakšno žlahtnejše dekle v Ljubljani.

Viktor se ni menil za Alfonzove besede in niti na misel mu ni prišlo, da bi Fani nehal dvoriti zdaj, ko je privolila v srečanja z njim. Prav vseeno mu je bilo, kaj govorijo v okolici, saj ji je sveto obljubil, da se oženi z njo.

Meseci so minevali, večerna srečanja, ko je Viktor čakal Fani pred trgovino, da jo pelje domov, so postala vse bolj nočna.

Moja babica je v fragmentu *Moje življenje* zapisala: »Ko je moja mama malo odrasla, je imela čedno pisavo, zato je dobila v bližnjem trgu službo v trgovini, kjer je vodila tudi pisne stvari. To je videl moj oče in bila mu je zelo všeč. In ker je bil petnajst let starejši od nje, jo je omamil in posledica – jaz.«

Tako je 29. oktobra 1895 v kajži blizu Wurzbachove graščine Črni Potok privekala na svet moja

Viktor pl. Wurzbach leta 1907 (last avtorice).

babica. Bila je plod ljubezni, obdane s sovražnostjo plemenitih in manj plemenitih. Edina, ki je takrat trezno razmišljala, je bila Fanina mama – Pilpohova mat'. Ni bila jezna na Fani, ni ji očitala nepremišljenosti. Rekla ji je, da ji niti ni tako slabo z Viktorjem, ker dobro skrbi zanjo in otroka, za kar ji je bila Fani kasneje neizmerno hvaležna.

Drugače pa so dogodek sprejeli Viktorjevi starši. Oče Julius je Viktorju predlagal, da Fani izplačajo in s tem zaključi to zgodbo, izbere pa naj si ženo, vredno svojega stanu. Ko mu je Viktor omenil poroko s Fani, pa mu je oče resno zagrozil, da ga bo v tem primeru razdedinil. Preprijet med Viktorjem in očetom je bil oster, zato Viktor kar nekaj časa ni obiskal očeta, zaradi česar sta oba precej trpela.

Viktor Fani ni prikrival pogovora z očetom. Bil se je pripravil poročiti z njo kljub posledicam, ki bi ga doletele. Tudi Fani si je želela poroke z Viktorjem že zaradi obrekovanj, češ da se ne bo nikoli poročil z njo. Viktorja pa so bolj bolele opazke o pankrtu.

Vendar je zadevo zopet rešila Pilpohova mat', ki je po babičinih besedah nekako takole zaključila: »Gospod Viktor, vi ste dober človek, vedno ste dobrodošli pri nas. Marnje si ne ženita preveč k srcu, te so vedno krožile, zdaj o enem, zdaj o drugem, tudi o vaju bodo, a se tudi poležejo. Glede pankrta pa takole, gospod: če pogledate po okoliških družinah, je pri vsaki kakšen nezakonski otrok, a se bolj ali manj spretno prikriva. Seveda pa se bo o vaju dlje časa govorilo, saj ste vi gospod plemenitega rodu. Toda tega greha zdaj še župniki ne obešajo na velik zvon, le z glavo odkimavajo in mrmrajo, greh je bil, je, in bo. Če se na silo poročita, vaju bodo ljudje prav tako obrekovali kot zdaj. Nič ne pridobita, le vi gospod boste imeli zaprta vrata k vašim, kar pa bi vas, kolikor vas poznam, zelo prizadelo. Fani, ti ne sprejmi izplačila, če ti ga bodo gospodov oče predlagali. Čas pokaže, kako se stvari obrnejo, in tako naj ostane.«

Fani in Viktor sta bila vesela, da je mati tako preprosto rešila njun nadvse neprijetni položaj.

Zgodaj spomladi je Viktor pr' Pilpoh na travniku za hišo pripravil pojedino. Zbrali so se prijatelji, lovci, gasilci, pevci in drugi. Bilo jih je veliko, ki so podpirali njuno odločitev. Peklo se je, jedlo in pilo dolgo v noč na zdravje njune hčerke Toni. Ime hčerke je predlagal Viktor, ker ga je spominjalo na sestro Antonijo,³⁰ ki mu je stala ob strani v temnih trenutkih. S pojedino pa je Viktor želel povedati vsej okolici, da priznava hčerko in da mu ni vseeno za Fani, da jo ima rad in ji bo stal ob strani tudi v bodoče.

Po Toninem rojstvu sta Fani in Viktor živela vsak na svojem koncu – Fani pri mami v Črnem Potoku in Viktor v Litiji. Viktor je bil član raznih

društev, ki so tisti čas delovala v Litiji, Šmartnu in okolici. Velikokrat jim je finančno pomagal in ob prireditvah primaknil kak novc, da so organizacije lažje speljale prireditve. Bil je tudi komisar v raznih volilnih odborih in zaradi svoje dobrote zelo priljubljen in poznan v širši okolici.

Tudi pr' Pilpoh so Viktorja sprejeli kot člana družine. Redno je prihajal k Fani in ji nosil stvari, ki jih je potrebovala za vsakdanje življenje. Najverjetneje so si v tem času, ko je Fani živela še doma v Črnem Potoku pr' Pilpoh, uredili tudi del hleva v stanovanjski prostor.

Leta so minevala in Fani je v juniju leta 1897 rodila hčer Emilijo, ki so jo kasneje klicali Mila, decembra leta 1898 pa še hči Klotildo ali Tilo, kot so jo vsi imenovali in smo jo poznali tudi mi otroci. Koliko žensk je v času do odhoda Fani živelo v Pilpohovi hiši, se babica ni spomnila, vsekakor pa se je številka bližala desetici.

Viktor

(zgodba po pripovedovanju babice)

Bil je hladen septembrski dan. Dež je ravno do-dobra ponehal. Na makadamski cesti, ki je peljala mimo Bogenšperka, so bile še vidne mlake od jutranjega de-ževja in od dreves so še vedno kapljale debele kaplje, ki so se zbirale ob poti in silile v dolino, tja, kamor je peljala tudi pot. Po njej se je slišal topot konjskih kopit, ki so enakomerno udarjala ob tla. Jezdecu na konju se ni nikamor mudilo. Oblečen je bil v lovski suknjič. Na glavi je imel lovski klobuk s fazanovim peresom, zatak-njenim za trak, na nogah pa elegantne škornje, kot se za gospoda spodobi. Kosati brki, ki so mu viseli pod nosom, so bili obrnjeni na stran. Vedno je nosil očala, ker je bil brez njih slep, kakor je sam dejal.

Mož je bil Viktor, plemeniti Wurzbach, doma s po-sestva Lanšprež. Bil je vedrega značaja, toda tokrat te vedrine ni bilo na njegovem obrazu. Obraz je bil blede in zaskrbljen. V sebi je nosil žalostno vest, ki jo je nameraval sporočiti svoji ljubljeni Fani.

To noč je v Litiji, utrujen od dolgočasne bolezni, legel k večnemu pokoju njegov oče Julius, plemeniti Wurzbach. Pisalo se je leto 1899.

Zadnje njegove besede, ki jih je namenil sinu ob njunem snidenju, so bile: »Viktor, bodi preklet, če vza-meš v stan tisto ubogo deklino, ki nima niti prebite pare. Kako bo skrbela za imetje, če ga nikoli ni imela? Daj ji denar za otroke, potem pa pojdi iz teh krajev. Viktor, obljubi mi, da pojdeš. Slišiš! Obljubi!« Juliusov govor ni bil več zbran, bil je hlipav in zmeden od bolezni in misli na smrt, ki ga je že dolgo otipavala in ga tokrat ni želela več izpustiti.

Viktorju je bilo tesno pri srcu. Vedel je, da je oče mislil resno. To ga je morilo in grizlo vso pot. Zlo se je vlekle za njim do doline. Ni ga pustilo naprej. Šele ko je prijezdil v dno doline in zagledal Črni Potok in v daljavi šmarsko cerkev, mu je pomirilo dušo. Ob poti je

³⁰ Antonija pl. Wurzbach (1852–1916), poročena z bratran-cem Maksimilijanom pl. Wurzbachom.

stala kajža, kamor je zahajal k svoji Fani, ki mu je že dolgo grela srce in s katero je bil najsrečnejši človek daleč naokoli.

Razjahal je konja, pobral klobuk, ki mu je padel na tla, ga nadel na glavo, rahlo nagnjenega nazaj kot vedno, da ne bi bilo opaziti njegovega strtega srca. Počasi se je pomikal po poti in za seboj vlekel konja, držeč ga za uzdo. Bil je že dokaj blizu kajže, ko je zaslišal malo Toni, ki si je na gugalnici mrmrala pesmice. Ko je zagledala očeta, je zaklicala: »Mama, mama, tatek gre.« Skočila je na tla in stekla proti očetu. Pričakovala je darilo, katerega je imel oče vedno pripravljenega v enem od številnih žepov na suknjiču. Dvignil jo je k sebi in jo nežno pobožal po dolgih laseh, zadaj spetih s pentljo. Konjsko uzdo je zataknil ob ograjo in s Toni v naročju stopil proti vhodu koč.

Fani, ki Viktorja ni pričakovala, si je hitela spenjati lase in urejati ovratnik bluze. Ogrnila si je plet čez rame, stopila na prag in presenečeno rekla: »Danes te nisem pričakovala, ali si namenjen na grad k Alfonzu?«

Viktor ji je odkimal in ji zamrmral, da ne bi Toni slišala: »Za očeta gre.«

Fani je takoj razumela, da bo novica slaba. Vzela je Toni Viktorju iz naročja in jo peljala k svoji mami, ki je za hišo obirala jabolka. »Mati, Viktor je prišel, za očeta gre.«

Mati je pokimala v znak, da je razumela, in poklicala Toni, naj ji pomaga pobirati jabolka. Fani se je vrnila k Viktorju, ki si je pri vodnjaku umival obraz.

»Nič kaj dobre novice ne morejo biti, da jih prinašaš takole na hitro in sredi dneva. Za očeta vem, da je bolan,« je rekla in zajela še sama vodo iz vedra v kozarec in naredila požirek.

»Očeta ni več, bog mu daj večni pokoj,« je mrmral, da ga je Fani komaj razumela. Toda besed ni dušila očetova smrt. Dušilo jih je očetovo prekletstvo, ki mu je ubijalo radost in ljubezen do Fani.

Fani ga je prijela za roke in mu s pomirjujočim glasom dejala: »Pa saj, Viktor, oče je bil hudo bolan in se je rešil trpljenja. Naj v miru počiva, ti pa pojdi in pripravi vse za pogreb. Ali že veš, kdaj bo in kje?«

Viktor je prikimal Fani in rekel na kratko: »V soboto v Litiji.« Toda ni ji želel reči samo tega. Želel ji je reči, da zdaj lahko izpolni obljubo, s katero jo je vsa ta leta vezal nase in ji obljubljal življenje, za katero je bilo vredno potrpeti. Zbral je pogum, odmisli očetove hude besede in Fani dejal odločno: »Veš, kaj ti obljubljam že vsa ta leta? V četrtek pridem pote, da se poročiva. Do takrat pripravi otroke in sebe, lepo jih obleci, pa tudi ti se uredi, da bomo videti gosposko. Fani, zdaj bo za nas vse drugače. Imeli bomo vsega dovolj. Najini otroci ne bodo več pankrti in ti boš prava gospa.«

Fani, ki je bila razumna ženska, je Viktorju odločno nasprotovala: »Viktor, ne kliči hudiča nad nas, počakaj, da mine čas. Poročiva se kasneje, morda spomladi. Ti nam lahko do takrat urediš nov dom. Nič hudega nam ne bo, saj smo navajeni skromno živeti.«

Viktor je bil svojeglav človek in je večkrat po nepo-

trebnem brezglavo silil v nesrečo. Ni se pustil prepričati in je Fani odločno rekel: »V četrtek pridem, potem ne več.«

Slišati je bilo kot ultimat, ki ga je Fani dobro poznala. Kadar se je Viktor dokončno odločil o kakšni zadevi, poti nazaj ni bilo več. Trmasto je vztrajal pri stvari ali pa jo odvrigel od sebe kot staro ponošeno obleko, ki konča nekje na gnoju, kjer jo pobere kak obubožanec ali vaški pijanček. Ni se hotel prerekati s Fani, kajti tudi ona je bila včasih trmasta, in vedel je, da bi se tak prepir slabo končal za oba.

Se enkrat je odločno rekel: »Dogovorjeno, v četrtek.«

Na hitro jo je poljubil, pobitel do ograje, zgrabil uzdo in ponosno zajezdil konja. S pogledom jo je osvrknil in ji dal vedeti, da misli resno. Fani je nemo stala ob poti in gledala za njim, dokler ni izginil med drevjem v gozdu. Srce ji je razbijalo ob misli na poroko, po kateri je toliko let hrepenela. Toda poroka je imela grenak priokus po smrti, s katero je prišla. Prijela se je za ograjo, solze so ji silile v oči. Kaplje, ki so ji polzele po licih, so imele okus medicine, prepojene s kašo zmletega pelina. Niso bile več zdravilne, niso oznanjale sreče in radosti. Sreča in radost sta postali brozga, za katero ni vedela, ali naj jo spiije ali ne. Grenčina je prepojila njeno telo in ji meglila bistri um.

Počasi je pribajala k sebi. Ni želela, da jo mati vidi objokano. Zatekla se je v vrt, da mine čas grenkobe in si spet prikljče čas pred Viktorjevim obiskom. Sedla je na majavo klop, ki je bila zbita iz desk, preperelih od vlage. Z mislimi je zaplavala v čas, čas brez Viktorja, ko je brezskrbno pobajala po šmarskih in litijskih poteh. Takrat Viktorja še ni poznala. Nihče je ni zalezoval in čakal ob večerih, ko se je vračala domov. Bila je svobodna, le sem in tja ji je s polja zažvižgal kateri od kmečkih fantičev, a jim je v odgovor samo pomahala z roko.

Ko je mati zagledala Fanin blede objokani obraz, je bilo tudi njej tesno pri srcu. Navajena je bila Fanine odločnosti in vedrine, nikakor pa ne jokavega obraza in zmedenosti, ki jo je tokrat kazala njena bledica. S Toni v naročju je mirno poslušala Fani, ki ji je hitela razlagati o smrti in poroki. Ni ji bilo po godu, da ji Viktor ukazuje in jo sili v zvezo, na katero je že zdavnaj pozabila. Mati jo je mirno opazovala in poslušala vsako njeno izrečeno besedo. Izbruhana jeza ji je olajšala dušo.

Ko je končala, ji je mati rekla: »Nihče te ne sili, da se poročiš, če ti ni po volji. Ne pozabi pa, da imaš z Viktorjem tri otroke in da ni prišel samo zaradi tebe. Prišel je predvsem zaradi otrok, katere ima neizmerno rad.«

Fani niso bile po godu materine ugotovitve in ji je zabrusila: »Vedno vlečete na njegovo stran, kot da bi bil on vaš sin in jaz prišlek.« Mati je opazko preslišala, tako kot je naredila vedno, ko ni bilo kaj odgovoriti. Toni, ki jo je mati še vedno držala v naročju, je Fani vzela k sebi in zadirčno vprašala: »Kdo nam pa sešije obleke v tednu dni?«

Družina Wurzbach (od leve): mama Fani, Fanci, Tila, Toni, oče Viktor, Mila (last: Stanka Kovačič).

»Ne skrbi, Fani, to prepusti meni,« ji je odgovorila mati.

In res, po pogrebu očeta Juliusa je Pilpohova mat' priskrbela Fani vsa oblačila, ki jih je potrebovala za poroko. Vsa vas je stopila skupaj in Fani olajšala priprave na dolgo odlašano poroko.

Teden dni po očetovi smrti, 21. septembra 1899, se je Viktor pripeljal s kočijo pred Pilpohovo kajžo in odpeljal nosečo Fani in tri njune otroke v šmarnsko cerkev, kjer sta se poročila. Poročni priči sta bila Savo Svetec in Anton Jeločnik, Viktorjeva prijatelja. V knjigi porok je zabeleženo Viktorjevo prebivališče Litija 18 in prebivališče Fani Črni Potok 2. Ko sta mladoporočenca stopila iz cerkve, je bila zbrana že vsa vas. Ženske so jokale od sreče, saj niso mogle verjeti, da je njuna pravljica, ki se je zdela tako sanjava, končno postala resnična zgodba, sanje mladih deklet pa up, ki se lahko uresniči.

Družina je božič in novo leto 1900 preživela že v novem domu v Šmartnu, v hiši s številko 46. Veselje je bilo nepopisno, otroci so se radostili. Božiček je bil to leto res radodaren. Prinesel jim je nov dom, vsakemu svojo posteljo in otrokom obilico igrač. V februarju je Fani rodila četrto hči Franciško ali Fanci, kot so jo kasneje klicali. Zdaj ni več hodila

delat v trgovino, saj je Viktor dobro skrbel za družino.

Viktor je imel z vpregami in konji večkrat nesrečo. Ena od njih se je zgodila³¹ decembra leta 1900. Vračal se je s Polšnika, kjer je bil komisar za volitve v deželni zbor. Pri Podlogu je konjema spodrsnilo na ledu in sta z vozom vred drsela proti Savi. Kočijaž je padel med konja in obležal. Viktor je odskočil in si tako rešil življenje. Kočijaža so vaščani odpeljali do zdravnika. Močno poškodovana konja in voz so ostali v Podlogu, Viktor pa je nadaljeval pot do doma. Fani, ki je bila v visoki nosečnosti, se je popraskanega Viktorja prestrašila. Doživela je pravi šok, saj je mislila, da je voz zgrmel v Savo. Šele ko ji je Viktor razložil, kako je bilo z nesrečo, se je umirila. Vendar posledicam šoka Fani ni ubežala. Kmalu po nesreči je predčasno rodila sina. Pisalo se je 31. decembra 1900. Imenovali so ga Julius Viktor Franc Jožef. Viktor od sreče sploh ni vedel, kako naj proslavi rojstvo sina. Kamorkoli je prišel, so praznovali. Veseljačenje se je vlekle vso zimo.

Toda s pomladjo v hišo ni prišla radost in toplota sončnih dni, prišla je žalost, ki je Viktorju in Fani še dolgo parala srce. Konec aprila jima je umrl sin, ki sta ga toliko let čakala. Ljudje so ugibali, da se je morda uresničilo očetovo prekletstvo. Viktor, ki je prej popival od sreče, je zdaj po gostilnah objokoval mrtvega sina, Fani pa kar nekaj časa sploh ni hotela iz hiše. Ta čas ji je kot vedno stala ob strani mati, ki je tolažila njo in Viktorja in skrbelo za štiri hčere, ki niso razumele žalosti staršev, le občutile so jo.

Oba, Viktor in Fani, sta potrebovala kar nekaj časa, da sta ponovno ujela tok življenja. Viktor se je začel intenzivneje ukvarjati s konji in prevozništvom in Fani je urejala novi dom.

Minilo je leto in nekega večera je prišel Viktor domov z novico, da bo kupil Pošto. Tako se je imenovala stavba v Litiji, ki je bila na drugi strani Save. Naselje se je imenovalo Gradec. Zgradba je bila last Ludvika Trea in ta jo je bil pripravljen prodati.

»Pa kaj ti bo tako velika hiša?« se je jezila Fani. »Komaj smo si uredili življenje tu, že bežiš drugam.«

»Franja, vedno sem se želel ukvarjati z gostinstvom in hotelirštvom in zdaj imam priložnost, da to uresničim. Denar, ki ga bom dobil od dediščine, bom vložil v ta namen.«

»Pa saj si rekel, da boš razširil prevoznništvo,« je ugovarjala Fani.

»Tudi število vpreg bom povečal. Imeli bomo hotelirstvo in prevoznništvo.«

Fani ni vedela, kaj naj reče, in se je le prekrižala. Vse besede, ki bi jih izrekla, bi bile bob ob steno, saj se je Viktor že davno odločil, da bo nekoč hotelir.

³¹ Potek same nesreče je obširno opisan v *Laibacher Zeitung*, 19. 12. 1900, let. 119, št. 290, str. 2414.

Pošta v Litiji leta 1903 (last: Stanka Kovačič).

Stavba, ki jo je nameraval kupiti, je bila prav primerna za gostinstvo in prenočišča. Stala je med reko Savo in železniško progo, kot nekakšen dolg, enonadstropen vagon. Imela je velik vrt in za hišo sadovnjak, ki se je raztezal vse do Save. V pritličju zgradbe je bila gostilna in pošta, po kateri je imela stavba ime. V prvem nadstropju so bili stanovanjski prostori. Povezoval jih je hodnik, od koder so vodila vrata v posamezne prostore.

Ves kompleks se je zdel Viktorju zelo primeren za gospodarske dejavnosti, ki jih je mislil razširiti in na novo uvesti. Ni čakal in premišljeval, ali naj stavbo kupi ali ne, tudi Fani ni dolgo spraševal, ali se strinja. Njegova odločitev je bila dokončna. Nekaj konj je že imel namenjenih prevozništvu in tudi vinsko klet v Šmartnu. Vse to bi lahko imel zdaj združeno na zemljišču pri Pošti. Fani ga je sicer še skušala pregovoriti, češ da je tam zrak onesažen zaradi talilnice. A Viktorja to ni zanimalo, pred seboj je videl le Pošto in delo, ki ga je čakalo, da bi uresničil svojo že dolgo tlečo željo. S Fani sta se strinjala le v tem, da bi Viktor tako končno našel smisel in srečo v delu in ne bi pohajkoval naokoli. Sicer pa Viktor ni bil več tako mlad. Svojih petinštirideset let, ki jih je nosil na plečih, je že dodobra občutil. Bil je skrajni čas, da se ustali in hitro izpelje začrtano pot, dokler ga ne prehitijo starost. Želel je tudi poskrbeti za svoje hčere, ki so hitro rasle in mu iz dneva v dan vedrile življenje. Na sorodnike ni mogel računati, ker se niso strinjali z načinom življenja, ki si ga je zamislil. Brat in sestra sta že sprejela poroko, da bi se družine obiskovale, to pa ne.

Življenje na Pošti

Zgradba je imela ime po pošti, ki je bila v tej stavbi. Preselitev vanjo je družini spremenila življenje. Viktor je v njej uredil restavracijo in prenočišča za goste. Restavracija je bila velika in prostorna. V njej so prirejali praznična srečanja, dobrodelne prireditve pa tudi lovske in krajevne zabave.

Del stavbe je bil namenjen družini, ostali prostori pa so služili gospodarski dejavnosti. V nadstropju je bil dolg hodnik, od koder so vodile levo in desno sobe za goste in tudi domače.

V hiši je bilo zaposlenih deset hlapcev in dekel, ki so opravljali vsakodnevno delo, ki ga ni nikoli zmanjkalo. Moški so delali kot prevozniki – furmani. Za prevoz je imel Viktor v konjušnici dvajset konj, s katerimi je bilo veliko opravka. Konje je bilo potrebno nahraniti, očistiti hleve in še opraviti prevoze za talilnico in predilnico. Ženske so pomagale v kuhinji, na vrtu in pri pospravljanju.

V vrtu in sadovnjaku, ki sta segala do Save, so pridelovali zelenjavo in sadje za domače in gostilno. Tja se je večkrat zatekala Pilpohova mat'. Zdaj ni bila več primorana delati za mernik žita, kot je to počela pri Wurzbachih v Črnem Potoku. Vsaj dvakrat na teden se je oglasila pri Fani, si ogledala vrt in s katero od žensk, ki so delale v kuhinji, poklepetala. Tu je našla mir, ki si ga je želela po letih garanja. In če so bili otroci preveč nagajivi, jih je začarala s katero od resničnih zgodb, ki jih je doživela.

Babica in teta Tila sta se večkrat v kasnejših letih spominjali dogodkov z vrta, kako jih je Pilpohova

mati učila o življenju rastlin in živali in o čebelah, ki so bile v čebelnjaku na koncu vrta. Vedno sta se smejala in si v šali žugali in ugotavljali, katera od deklet je bila bolj nagajiva. Spominjali sta se tudi njenih svaril, ko je govorila, da ne smejo k vodi, ker v njej prebiva povodni mož, ki steguje roke daleč na obrežje, da bi ulovil katerega od otrok in jih potem požrl. Za dekleta se je vedno bala, da bi katera od njih odšla proti Savi in bi jo reka odnesla.

Baba v Savi

(zgodba po pripovedi tete Tile)

Pomladno sonce, ki s toplimi žarki poboža naravo, da se prebudi in ponovno zaživi, prebudi v ljudeh tudi od zime prezebljo dušo. Svet postaja prijaznejši, toplejši in vse je videti lepše. Tako je bilo tudi pri Wurzbachovih na Pošti. V gostilni so postavili nekaj miz na prosto, da so si mimoidoči in domačini ob kapljici dobrega vina ogreli kosti.

V vrtu za hišo sta Fani in mati klepetali in ugotavljali, kam bosta letos posadili katero zelenjavo. Bilo je potrebno skrbno premisliti, da je bil kasneje pridelek večji. V tozadevnem znanju je bila Pilpohova mat' skoraj neprekosljiva. Že zgodaj je ugotovila, da se lahko z načrtnim sajenjem pridelala več. To znanje je sedaj prenašala na hčer, ki ji je hvaležno prikimavala v vsem, kar si je mati zamislila. Največkrat pa je materi prepuščala, da sama opravi vse setvene zamisli, ki so se ji porajale v glavi.

Dekleta so se gugale na leseni gugalnici, ki jo je Viktor pritržil na staro češnjo. Tilka, ja, ona je pa najraje visela na kakšnem od sadnih dreves, najraje na tistih, od koder je imela pregled po vrtu in na most čez Savo. Tam se je vedno kaj dogajalo. Z drevesa se je videlo tudi velik del reke, čolnarje, ribiče in perice. Pericam je vedno odneslo kak velik kos perila in so ga pod joham, kot so rekli prostoru pod mostom, z lahko ujele. Prisluškovala pa je lahko tudi pogovoru sester in Pilpohove matere in opazovala ljudi, ki so prečkali litijski most.

Most v Litiji je bil res nekaj posebnega. Veličastna lesena konstrukcija je kljubovala vsem letnim časom in vodnim muham.

Največkrat je Sava narasla v poznih jesenskih mesecih. Včasih se je zgodilo, da je reka pokazala zobe tudi spomladi. Močni pomladanski nalivi in taleči sneg v gorah so polnili strugo reke in vodostaj je bil takrat zelo visok. Deroča kavna brozga je s seboj prinašala vejevje, tanjše drevje pa tudi večje hlode. Vse to vejevje, predvsem pa hlodovje, se je pod johami ustavilo in postavilo prečno ter upočasnilo tok reke. Deroča voda se je zaganjala v leseno konstrukcijo in tresla ves most. Takrat so »hojcarji« z dolgimi železnimi kavlji preusmerjali velike hlode in jih skupaj vlekli na obrežje. Vse to je opazovala Tilka z drevesa in zraven komentirala in poročala sestram.

»Hojcarji zveleli en hlod, hojcarji zveleli še en hlod, še en hlod ...«

Njeno poročanje sicer ni nikogar zanimalo, je pa pritegnilo pozornost pri sestrah. Toni je štela hlode, ki jih je omenila Tila. Včasih jih je bilo deset, včasih manj.

Hlapec Blaž, ki je ravno ta čas prečkal most in prihajal proti Pošti, je slišal Tilino kričanje in zaklical proti drevesu: »Tilka, Tilili, kaj se dereš kot sraka, raje povej, če je Pilpohova mat' pri vas?«

Tila, ki je bila jezna na hlapca Blaža, ker jo je klical Tilili, kar je pomenilo Tilka leti, saj je bila vedno nekje na drevesu, mu je jezno odgovorila: »Fon Pilpoh ni pri nas, hlapec Blaž.« Pri tem je besedo hlapec še posebej poudarila.

Blaž ji ni ostal dolžan in ji je odgovoril: »Fon Tilili hlapca jezi in pred njim beži.«

Ravno takrat pa Tila z drevesa zavpije: »Ženska v Savi, ženska v Savi!«

Na drugem bregu se je slišalo panično kričanje: »Baba v reki, baba v reki.«

Hojcarji, ki so vlekli hlode iz vode, so vpili: »Baba, drži se hloda!« Hlod z žensko je pod joham odneslo na drugo stran mostu. Moški ob bregu so tekli za njo in s kavli vlekli hlod z žensko k bregu. Z obrežja so vsi hiteli na most opazovat, kaj se bo zgodilo, kako se bo končalo reševanje. Kar precej spretnosti je bilo potrebno, da so moški zveleli žensko na obrežje.

Tila, ki je s sestrami hitela na most, je tam zagledala Blaža. Pogledala ga je izpod čela in se potuhnila za Toni. Blaž je zagledal Pilpohovo mat' in ji rekel: »Fon Pilpoh, v Wurzbachovi hiši imajo pa na drevesu sireno, ki daje lažne alarme. Ta trenutek pa se je pravi čas oglasila.«

Pilpohova mat', ki je v vrtu slišala pogovor, je zdaj pokimala Blažu in odgovorila: »Blaž, to je naš vrabček, ki čivka, če je treba ali ne, vsaj vemo, kje je.«

Blaž se ji je nasmehnil in ji odgovoril: »Najbolj všeč mi je tista od fon Pilpoh.«

»Otroci pa res vse pogruntajo,« mu je v smehu odvrnila mati.

Kasneje se je po Litiji in Šmartnu razvedelo o vzdeku fon Pilpoh in so Pilpohovo mat' nekateri domačini klicali fon Pilpoh. Spomnim se, da sta se tudi teta Tila in babica radi šalili in se klicali fon Pilpoh, kar naj bi pomenilo obubožane Wurzbache. Če jima je kdo omenil ali ju vprašal, če sta von Wurzbach, sta radi odgovorili, da ne, ampak fon Pilpoh.

V otroški reviji Zvonček je leta 1909 izšla pesem »Tilka«, ki jo je napisal mladinski pisatelj Josip Vandot (1884–1944) v času, ko je služboval kot železniški uradnik na postaji v Litiji. Pesem je napisal Tili tudi v spominsko knjigo:

»Pticka tam samotna poje,

ko večer okrog molči,

skrila se je v vrh visoki:

'Tili, tili, tilili...«³²

Vandot je rad zahajal k Wurzbachom v gostilno.

32 Katica iz pesmi »Tilka«, Zvonček, 1. 7. 1909, let. 10, št. 7, str. 145.

Bil je tako rekoč hišni prijatelj. Tam je vedno tekel pogovor o lovu in železnici. Vandota so zanimale predvsem lovske veščine in divjad, ki se je potikala v okoliških gozdovih. Ker je bil Viktor izjemen in strasten lovec, so se v gostilni zbirali lovci in pripovedovali Vandotu lovske dogodivščine, ki so jih imel na zalogi nič koliko. Včasih se je Vandot po službi ustavil v gostilni in z domačini klepetal pozno v noč. Fani jih je večkrat podila spat, češ da ima Josip drug dan službo. A moški se niso menili za Fanine besede. Zgodilo se je, da je Vandot kar prespal na Pošti in zjutraj odšel na postajo, ki je bila streljaj od Pošte. Pisatelja se je velikokrat spominjala moja babica. Večkrat je klepetala z njim na železniški postaji.

No, in še o ženski iz Save. Tila se je spomnila govoric, da je prišla ženska s hriba z dvema otrokoma po les, ki ga je naplavljal ob breg. Nesti ga je želela domov za kurjavo. Otroka naj bi ji pri nošnji pomagala. Ko je s preklo bezala les iz vode, ji je na obrežju spodrsnilo in že je plavala v Savi.

Prireditve na Pošti

Prireditve na Pošti ni manjkalo. Iz pripovedovanja babice in tete bi človek sklepal, da je bil pri Wurzbachih vsak dan praznik. No, vsak dan ne, toda praznovali so že uspešen lov, gasilske vaje, uspešno opravljene prevoze in še in še dogodkov, ki so bili povezani z njimi ali njim bližnjimi. Praznovanja niso bila le na Pošti, zabave so bile tudi pri Pilpoh v Črnem Potoku na travniku za hišo. Največkrat so tam pekli na odprtem ognju jagenjčka ali pa kakšno lovsko trofejo.

»Stari so jedli, pili in pekli ter veseljačili do jutranjih ur. Otroci smo se igrali in lovili po travniku pozno v noč. V posteljo nas je spravila katera od Faninih sester ali pa »Pilpohova mat«. Tako sta pripovedovali babica in Tila.

Razen veseljačenj, ki so bila povezana z domačimi, pa so v restavraciji organizirali ljudske veselice, dobrodelne prireditve, bralna srečanja in seveda cerkvene praznike. Ob večjih praznikih so ob Pošti postavili šotore, v katerih so se prodajale slaščice in druga domača jedila. Tisti, ki so imeli domačo obrt, so prinesli uporabne ali pa okrasne predmete, ki so jih med letom izdelovali. Tam so jih ponujali in največkrat vse prodali.

Po pripovedovanju babice je bila ena dobrodelnih prireditev kmalu po vselitvi na Pošto. Spomnila se je družine Franca Kolbeta, učitelja z Vač, ki ga je Viktor sprejel na stanovanje, ker jim je pogorel dom.

Ko sem brskala po starih časopisih, sem našla v časopisu *Slovenec* iz septembra 1903 sledeče obvestilo: »Iz Litije se nam piše: v nedeljo je priredilo tukajšnje bralno društvo v prostorih g. Viktorja pl. Wurzbacha veliko ljudsko veselico za pogorelce na

Vačah. Kljub deževnemu vremenu je bila udeležba vendar mnogoštevilna. Prav živo je bilo popoldan okoli šotorov, kjer so se prodajala razna jedila, slaščice itd. Naravnost krasen pa je bil večerni koncert. Prvič je nastopil pod vodstvom g. pristava Nerata mešan zbor, ki je izborno popeval. – Tako lepega, obenem umetnega petja še nismo čuli v Litiji. Litijske dame so nam v igri 'Kofetarce' ponudile dovolj zabave in veselja. Dodale so nam še 'kubelpolko', kar je vzbujalo mnogo smeha. – Vačani bodo gotovo hvaležni Litijcem, ki so zanje nabrali lepo svoto.«³³

Odnos okolice do posestnika Wurzbacha je bil večinoma prijateljski. V gostilno, ki je slovela po odlični hrani, so ljudje radi zahajali. Viktorja so sicer imeli za Nemca, vendar to ni skrhalo dobrih odnosov z domačini. Že res, da mu je kdo kdaj ponagajal, vendar so spore hitro rešili, kot kaže izjava v časopisu *Slovenski narod*: »IZJAVA: Dne 18. t. m. sem rekel v gostilni g. Wurzbacha, da je njegovo črno vino 'barvano' oziroma 'Pantschwerk', kar tem potom prekličem. Na Savi, dne 24. februarja 1902. M. Berdajs.«³⁴

Takšni mali prepiri niso vplivali na gostoljubje, ki so ga gostom izkazovali domači s Pošte, oziroma kot je Viktor podal izjavo v časopisu *Domoljub*, dne 6. aprila 1905: »Glede poročila v zadnji številki 'Domoljuba' javljam, da se shod očka Mihatov v nedeljo, dne 5. marca ni vršil v moji gostilni 'na pošti'. Sicer je pa moja gostilna vsakemu odprta. Viktor pl. Wurzbach, restavratér in posestnik gostilne na pošti.«³⁵

Viktor je v družbi rad omenjal, da teče po njegovih žilah tudi slovenska kri, »saj je bila očetova mati prava Slovenka,« je vedno ponosno dejal. A vaščani so ga vedno imeli za Nemca. Verjetno je k temu pripomogel tudi bratranec Alfonz iz bližnje graščine Črni Potok, ki pa je dal ljudem vedeti, da je Nemeč. Sicer pa je na Viktorja s svojo zavestjo o pripadnosti slovenskemu narodu močno vplivala žena Fani. Večkrat je priredila srečanja slovenskih žena, kjer so klepetale ali pa brale katero od del slovenskih pesnikov in pisateljev.

Da je bila pripadnost domačemu narodu močno prisotna, opisuje tudi članek v časopisu *Slovenski narod* z dne 29. avgusta 1905 z naslovom: »Zlet pevskega društva 'Ljubljane' v Šmartno pri Litiji.«³⁶ Na začetku članek seznanja bralca, katera društva so sodelovala, in nadaljuje: »Z godbo na čelu so odkorakala vsa društva skozi Litijo, katera se je pa odlikovala s tem, da ni razobesila zastav, ter sploh ni kazala niti najmanjšega zanimanja za to slavnost. Le gosp. pl. Wurzbach, ki je po rodu in mišljenju Nemeč, je razobesil slovensko trobojnico in tako pokazal, da simpatizuje z narodnimi društvi bolj, kot narodna Litija.

³³ *Slovenec*, 18. 9. 1903, let. 31, št. 215, str. 3.

³⁴ *Slovenski narod*, 25. 2. 1902, let. 35, št. 46, str. 4.

³⁵ *Domoljub*, 6. 4. 1905, let. 18, št. 7, str. 104.

³⁶ *Slovenski narod*, 29. 8. 1905, let. 38, št. 197, str. 3 (Priloga).

Tudi na hiši gosp. Lajovica je visela zastava. Vsa čast tema gospodoma!« V nadaljevanju članka je opisan potek dogodka, ki se konča: »Bil je 20. avgust za nas res krasen, užitka poln dan, kojega so privedila v bratski slogi in ljubavi združena narodna društva. Ostal bo izletnikom, kakor domačinom v neizbrisnem spominu. Naj bi se bratska društva večkrat sestala in tako pokazala moč in krasoto slovenske pesmi in slovenske glasbe. Ne želimo si drugega, kakor: na zopetno svidenje.«

Odnos Viktorja in Fani do hlapcev in dekel, ki so delali na Pošti, je bil več kot korekten, bil je prijateljski. Ljudje v Litiji so vedeli povedati, da pri Wurzbachu na Pošti sedijo hlapci in dekletke za isto mizo kot gospodar. Tudi plačilo za dobro opravljeno delo je bilo solidno.

Viktor je bil vesel, da mu posestvo, prevoznitvo in gostilna prinašajo dohodke, s katerimi si je končno olajšal življenje. Družina je udobno živela. Hodili so na izlete na Bled in v Preddvor k Viktorjevi sestri Antoniji, ki je bila poročena z bratrancom Maksimilijanom Wurzbachom.

Tila in babica Toni sta obe trdili, da je bil to najlepši čas v njunem življenju. Oče jih je razvajal, velikokrat jih je z vlakom odpeljal v Ljubljano, da so si same izbrale igrače, obleke, glasbene instrumente in razne druge stvari, ki so si jih želele. Ob povratku domov se je njihova mama vedno jezila in Viktorju očitala: »Raje poskrbi za izobrazbo otrok, da ne bodo ostale tumaste,« kar naj bi pomenilo neuke.

Tila se je spomnila, da je takrat oče vedno zamahnil z roko in rekel: »Že pride čas za solo.«

Viktorja je kljub srečnemu življenju na Pošti bolelo, da njegov brat in sestra nista prihajala na obiske v Litijo. Sestra Antonija mu je nekoč ob priliki, ko so bili v Preddvoru na obisku, dejala, da naj je ne vabi v Litijo, ker ima on svoj način življenja, da pa lahko pride z družino na obisk v Preddvor, kadar koli želi.

Bolj odrezav pa je bil bratranec Alfonz iz Črnega Potoka, kar je razvidno iz naslednje zgodbe.

S kočijo iz Litije v Črni Potok (zgodba po pripovedovanju babice)

Vlak iz Ljubljane je pripeljal v Litijo na postajo. Z njim se je pripeljal baron Alfonz, ki je imel posestvo v Črnem Potoku. V času dela na zemlji je bil tu vsaj enkrat tedensko. Že prej se je dogovoril s katerim od svojih hlapcev, da ga je prišel s kočijo iskat, saj je bilo do gradu vsaj uro hoda peš. Včasih se je dogovoril z Viktorjem, da je on poslal hlapca in ga je ta odpeljal na posestvo.

Nekega dne pa se je Viktor odločil, da ga sam zapelje, nazaj grede pa pobere Pilpohovo mat'. Ker je vedel, da se kmalu vrne, je s seboj vzel tudi hčer Toni. Na postaji sta se bratranca pozdravila. Srečanja sta bila oba vesela. Zdaj je Viktor redko zahajal k Alfonzu v grad, imel je preveč dela, zato se nista pogosto videla.

Da bi se pa Alfonz kdaj oglasil pri Viktorju na Pošti, kaj takega pa ne. Alfonz je bil preveč ponosen, da bi zahajal v družino, kjer se ni vedelo, kdo je gospodar in kdo hlapec.

Vsi trije so jo mahnili do kočije, ki je bila blizu postaje. Ko so prispeli, je vrgel Alfonz culo na sedež, se povzpел na kočijo in sedel. Toni in Viktor sta se usedla spredaj in Viktor je pognal konjička. Voz je zapeljal že čez litijski most, ko je Toni vprašala očeta: »Žakaj oni gospod nosi culo, če je baron?«

Viktor jo je popravil in ji rekel: »To ni oni gospod, reci mu stric Alfonz,« in nadaljeval, »zakaj ima pa vedno culo pri sebi, tega pa ne vem, ga moram vprašati.«

Obrnil se je nazaj proti Alfonzu in mu v smeihu rekel: »Saj res, Alfonz, mene in mojo hčer zanima, zakaj imaš vedno culo pri sebi? Takele cule nosijo samo berači. Tudi po Litiji se delajo ljudje norca iz tvoje bisage. Pri meni hlapci govorijo, da imajo v Črnem Potoku berača, ki ima grad. Mislim, da ti manjka še beraška palica.«

Alfonz je pogledal svojo bisago, ki je ležala poleg njega, in mu temu izzivanju primerno odvrnil: »Že že, morda izgledam kot berač, a ne kot hlapec. Pri beraču nikoli ne veš, kaj se v njem skriva, pri hlapcu ti pa roke povedo, kdo je. Raje povej, kako je s Fani, sem slišal, da je bila hudo bolna.«

Viktor je že hotel nekaj odgovoriti, pa ga je prehitela Toni, rekoč: »Naši mami so izpadli vsi lasje, zdaj so ji pa zrasli novi, skravžlani.«

»Kaj ni imela tifusa?« vpraša Alfonz Viktorja.

»Ja, ja,« vzdihne Viktor, »bilo ji je za umret. Rešila sta jo doktor Premrov in Pilpohova mat', ki je vse noči bedela ob njej. Doktorju sem že veliko dolžan in Pilpohovi materi tudi. To so ljudje, ki jih je vredno spoštovati, oba sta mi v srcu enako draga.«

Voz se je preko Grbine vzpenjal proti pokopališču, ko je Viktor vprašal: »Kako pa kaj tvoji?«³⁷ Žene že dolgo nisem videl in tvoja otroka sta gotovo že zrasla.«

»Žena pride prihodnji teden, otroka pa sta res že velika, na hitro odgovori Alfonz, ker se mu ni zdelo preveč na dolgo razlagati o družinskih rečeh.

Z odgovorom je bil Viktor zadovoljen in je nadaljeval z vprašanji: »Kako pa je s hlapcem Novakom, ali si je opomogel po nesreči?«

Alfonz, ki o nesreči ni želel govoriti, je vprašanje preslišal. Ozrl se je proti pokopališču in predlagal: »Lahko se ustavimo, če želiš, da gremo na grob tvojega očeta.«

Viktor mu je odkimal: »Ne, ne, saj sem bil tu pred kratkim.«

Voznja do Šmartna je hitro minila. »Lahko te povabim na kosilo, če želiš, samo povej, v katero od gostiln si želiš. Tu jih je kar nekaj. V našo te ne vabim, saj

³⁷ Alfonz je bil poročen s Frančiško Eberhart (1849–1934); imela sta sina Heriberta (1886–1958) in hčer Waltrudo (1888–1925).

si sam rekel, da s hlapci za isto mizo ne misliš sedeti,« se oglasi Viktor.

»Kar domov me pelji, saj v gradu vedo, da pridem, in imajo že pripravljeno južino,« odvrne Alfonz.

Kočija je zapeljala na dvorišče, Alfonz je izstopil in Viktor je že hotel odpeljati, ko je Alfonz zaklical: »Počakajta trenutek, nekaj imam za otroke.«

Toni, ki je bila vsa pot tibo, je zdaj vprašala očeta: »Za koga, je rekel, da ima nekaj?«

»Za tebe, Tonči, za Milči, Tilči in Fanči, za vse štiri,« ji je odvrnil oče.

Kmalu zatem se je Alfonz vrnil s culo, jo dal Viktorju in rekel: »Ni vsaka cula cula. Tale je poučna za tvoja dekleta, nauči jih tudi našega jezika.«³⁸

Viktor je prijel culo in jo jezen vrgel zadaj v kočijo: »Bogdaj, Alfonz,« in pognal konja proti Pilpohovi hiši.

Toni ni mogla čakati očeta, da ji pove, kaj je v culi. Zlezla je nazaj v kočijo in odvezala stari prt. Zgledala je knjige. »Oče, to so pravljice, samo ne znam prebrati, kaj piše,« je zaklicala vsa vesela.

»Te že naučim, Toni, kar kmalu te naučim,« je s prepričljivim glasom odgovoril oče Viktor.

Moja babica je o tem dogodku večkrat pripovedovala. Včasih si iz njenega govorjenja začutil neko radost, včasih pa jezo njenega očeta.

Kmalu zatem je Viktor najel učitelja, ki je dekleta poučeval nemški jezik. Učiti so se začele tudi klavir in violino. Sicer so dekleta obiskovala šolo v Litiji. Po srečanju z Alfonzom je Viktor odpeljal mojo babico v Ljubljano v internat, da bi nadaljevala šolanje, a je v internatu tako jokala, da jo je pripeljal domov. Babica je rekla, da je takrat prvič slišala, kako sta se oče in mati sprla. Mati je kričala na očeta, da bo on kriv, če bodo ostala dekleta neuka, da mu je Alfonz že prav namignil, kaj si misli o njih in da naj ne bo nič jezen nanj.

Da pa so dekleta nadaljevala s šolanjem, je morala družino prizadeti nesreča.

In še o materini bolezni. Kdaj je bila Fani hudo bolna, sem kasneje razbrala iz kratke notice, objavljene v časopisu *Domoljub* z dne 18. maja 1905, kjer piše: »Ozdravela je gospa Franja pl. Wurzbach.«³⁹ Bolezen sta si dobro zapomnili Tila in babica. Globok vtis nanju je naredila materina glava brez las.

Smrt očeta

Viktor je bil lovec v pravem pomenu besede. Ni samo hodil na lov in streljal divjad. V svojem revirju je pripravljval krmišča za hrano živali v zimskem času. Dogodilo se je, da se je vrnil pozno ponoči in takrat je Fani poslala katerega od hlapcev, da pogleda, ali se je zadržal pri katerem od lovskih prijateljev.

Nekega zimskega dne, bilo naj bi proti koncu zime v začetku leta 1908, Viktorja zopet dolgo v noč ni bilo domov. Fani je hudo skrbelo, da se je kje na poti ponoči izgubil in zmrznil. Hlapca Blaža je poslala, naj naokoli malo pogleda, če se je kje zadržal. Po uri iskanja pripelje Blaž Viktorja vsega potolčenega domov. Našel ga je ležečega ob tirih, kjer ga je zbil vlak. Doktor Premrov, ki je stanoval pri Viktorju, ga je pregledal in ugotovil, da ima rahel pretres možganov, a da verjetno ne bo nič hudega. Fani, ki je bila zelo prestrašena, si je odahnila. Po okrevanju je Viktorja prepričala, da je šel k nedeljski maši. Pri maši je župnik faganom še malo popridigal in pokomentiral litijske dogodke in med drugim omenil tudi Viktorjevo nesrečo. Dodal je še, naj farani raje hodijo k maši, kot da se pijani valjajo po tirih. Viktorja je to tako razjezilo, da je po maši počakal župnika pred cerkvijo in ga sunil, češ naj se briga zase in pijan ne govori neumnosti s prižnice. Fani, ki je stala poleg, je Viktorja mirila in se križala, češ, Bog odpusti mu, saj je še bolan. Hčere, katerim je bilo že pri maši nerodno zaradi župnikove izjave, so zdaj gledale v tla od sramote in župniku še dolgo niso upale pogledati v oči. Fani je Viktorju doma že drugič očitala, naj ne kliče hudiča v hišo.

Toda hudič je potrkal na njihova vrata.

Minilo je že nekaj časa, a Viktor je še vedno potarnal, da čuti bolečine v prsih, zato ga je doktor Premrov ponovno pregledal. Posumil je na jetiko. Dal ga je temeljiteje pregledati in diagnoza je bila potrjena. Viktor ga je prosil, naj nekaj časa zamolči njegovo bolezen, a se je doktor odločno uprl.

Očetovo umiranje sta hčeri Toni in Tila opisovali zelo tragično: *Soba, v kateri je ležal umirajoči oče, je bila zatemnjena. Okna so bila zastrta z debelimi zavesami, da svetloba ni pronicala skozi. Pred posteljo so gorele sveče. Ob postelji je stal starinski fotelj, na katerem je noč in dan sedela Pilpohova mat'. Ob postelji so na obeh straneh klečale hčere Tonči, Milči, Tilči in Fanči. Molile so Oče naš in jokale. Najteže je bilo umirajočega očeta gledati Toni. Držala ga je za roke in neprestano govorila: »O, oče, ne zapustite nas, ne umrite.«*

Viktorju, ki je še komaj dihal, so polzele solze po licih, a reči ni mogel ničesar več. Tudi dekletom so debele solze padale po odeji, s katero je bil pokrit oče. Pilpohova mat' je opazovala zdaj Viktorja zdaj hčere in nato dejala: »Viktor, ne skrbite, za hčere bomo vsi skrbeli.«

Viktor je s priprtimi očmi pogledal mater in se ji nasmehnil. Stokrat ji je rekel, naj mu reče Viktor in ne »oni gospod«. In to je zdaj dočakal na smrtni postelji. Pilpohova mat' ni mogla več gledati trpečega Viktorja in je naročila Fani: »Odpelji otroke iz sobe, saj vidiš kako Viktor trpi, saj še umreti ne more.«

³⁸ Do tedaj so dekleta govorila samo slovensko.

³⁹ *Domoljub*, 18. 5. 1905, let. 18, št. 10, str. 152.

Toni pl. Wurzbach (zgoraj) in Stanko Roglič (desno) leta 1916 (last avtorice).

In res je po budem trpljenju zgodaj popoldne drugega septembra leta 1908 Viktor zaključil svojo življenjsko pot. Pilpohova mat' je z rosnimi očmi zapustila sobo. Viktor ji je bil kot sin in zdaj je le tega izgubila.

Babica in teta Tila sta na koncu pripovedi vedno dodali: »Oče je bil predober, bil je litijska dobričina.«

Babica je za očetom še dolgo žalovala. Kako hudo ji je bilo, je opisal tudi Josip Vandot v pesmi »Toni«, objavljeni skupaj z njeno fotografijo v reviji Zvonček, januarja 1909.

*»Kaj brišeš, Toni,
si z lic solzé?
Zakaj ti plaka
mehkó srce.«⁴⁰*

⁴⁰ Kitica iz pesmi »Toni«, *Zvonček*, 1. 1. 1909, let. 10, št. 1, str. 21.

Smrt je družino čustveno močno prizadela. Otroci niso izgubili samo očeta, temveč tudi zaveznika in so bili zdaj prepuščeni sami sebi. Mati je žalovala in se za gostilno ni kaj dosti brigala. Zaposleni so sami skrbeli za posle, na pomoč pa so včasih priskočile tudi Fanine sestre. Viktorjevi prijatelji, ki so vedno prihajali v gostilno, so se je kar nekaj časa izogibali. Bilo jim je mučno se srečevati z žalujočimi, Wurzbachovi pa tako ali tako nikoli niso hodili k njim. Možno je tudi, da je dala Fani v tem času gostilno v zakup.

A z novo pomladjo je tudi k Wurzbachom na Pošto posijalo sonce. Zgodaj poleti leta 1909 je Toni spoznala Stanka Rogliča⁴¹ iz Litije. Tisti čas je obiskoval gimnazijo v Gorici. Ob sobotah se je vračal z vlakom domov in nekoč je naneslo, da sta

⁴¹ Stanislav Roglič (Stanko, 1892–1944), njen kasnejši soprog.

oba slonela na mostu in opazovala čolnarje tam spodaj ob bregu Save, kako so se prepirali. Stanko jo je ogovoril in malo pokomentiral dogajanje pod mostom. Spoštljivo in ne vsiljeno vedenje Stanka je Toni pritegnilo in očaralo. Njega pa je presenetilo, kako dobro je znala strniti misli in povedati svoje mnenje. Predlagal ji je, da se naslednjo soboto ponovno srečata in poklepetata o tem in onem. Predlog je Toni sprejela in...

Toni in Stanko

(zgodba po pripovedovanju tete Tile)

Spet je prišla sobota in Toni je slonela na mostu in čakala Stanka, kot da je edini fant na tem svetu. Kmalu se ji je pridružil. Stala sta tesno drug ob drugem, z mosta strmela v deročo Savo in si nekaj šepetala. V takih trenutkih je Toni pozabila na obveščevalca, ki se je muzal po njihovih drevesih in oznanjal vse dogodke tod naokoli. Tilili, Tila je vse premike opazovala nemo, a ker ni slišala pogovora, je jezno zaklicala proti Toni: »Toooniiiii, daaaaj mi krono, drugače povem mami, da si s Stankom na mostu.«

Toni nekaj časa ni zanimalo vpitje mlajše sestre, a ko ni odnehala, sta s Stankom odšla na drugo stran mosta, tako da sta gledala proti Ponovičam. To Tile niti najmanj ni ustavilo, da ne bi izsiljevala naprej.

Sestre Wurzbach ob materinem pogrebu leta 1911 (od leve): Tila, Toni, Mila, Fanči (last avtorice).

Dvignila je glas in zakričala: »Maaamiii, Toooni je pa ... a daš ali ne daš?«

Mila, ki je sedela v vrtu in pletla venčke iz cvetja, jo je opozorila, naj neba kričati, ker bo nekega dne onemela, a Tila je zopet začela: »Maaami, Toooni ...«

Ko sta se Toni in Stanko tega kričanja naveličala, sta ji dala kak kovanec, ki pa ni imel velike vrednosti. Tila je običajno potem nehala kričati in se je pridružila Mili pri spletanju venčkov.

Minilo je skoraj že leto in Fani je na prigrvarjanje rodoljubk iz Litije in Šmartna priredila veselico v korist družbe Cirila in Metoda. Ves dogodek je podrobno opisan v časopisu *Slovenski narod* z dne 21. julija 1909.⁴² Dopis se začne takole: »Iz Litije 18. t. m. priredile so rodoljubke v Litiji sporazumno s Šmartinskimi, na vrtu gospe pl. Wurzbach v Gradcu pri Litiji veselico v korist sv. Cirila in Metoda, da tudi one pristopijo v krog tistih, ki odgovarjajo Rosseggerjevemu predlogu.« Nadalje članek podrobno opisuje potek prireditve in vse, ki so sodelovali in pomagali na prireditvi, in nadaljuje: »Saj veselica se je priredila, ne za kako osebo ali Litijo, ampak za obrambo slovenske dece, po kateri stegajo Lahi in Nemci svoje roke, da bi jih pograbili in prelevili...« Na prireditvi sta nastopala tudi deček Brezon iz Litije in mala Fanči: »Tudi mala Franja pl. Wurzbachova nam je s spremljevanjem kitare ljubko zapela par pesmic. Tako smo imeli pri tej veselici tudi dva umetnika, ki bi, če bi prišla v dobre šole, postala še slavna slovenska umetnika.« Članek se konča: »...imejte sladko zavest, da ste koristili svojemu lepemu, ljubljenemu narodu slovenskemu!«

Kmalu po veselici se je Fani odločila, da pošlje starejši dve hčeri, Toni in Milo, v nadaljnje šolanje. Izbrala je šolo pri uršulinkah v Škofji Loki. V jeseni leta 1909 sta Toni in Mila odšli v deklško šolo. Toni je bila vpisana v tretji, Mila pa v prvi razred meščanske šole. Tam sta končali letnik 1909/10, potem sta šolo prekinili zaradi materine smrti.

Ko sta se poleti 1910 vrnila domov v Litijo, je že tako oslabela mati nenadoma zbolela. Doktor Premrov je takoj posumil na jetiko in preiskava je res potrdila njegov sum. Zdaj doma ni bilo nikogar, ki bi imel moč nadzirati delo v gostilni. Pilpohova mat' je bila prestara, da bi vodila in kontrolirala posle, hčere pa premlade in preveč razvajene, da bi poprijele za delo. Kolikor so mogle, so priskočile na pomoč Fanine sestre, vendar so bile tudi one že poročene.

O materini smrti Toni in Tila nikoli nista govorili. Spomnili sta se le matere na smrtni postelji, ko je svoji materi in Juliusu,⁴³ Viktorjevemu mlajšemu bratu, naročila, naj obljubita pri bogu, da pošljeta hčere v šole.

⁴² *Slovenski narod*, 21. 7. 1909, let. 42, št. 163, str. 2.

⁴³ Julius pl. Wurzbach (1860–1936), avstro-ogrski častnik.

Sestre Wurzbach v kloštru leta 1916 (od leve): Tila, Toni, Fanči, Mila (last avtorice).

Fani je umrla 8. oktobra leta 1911 v Gradcu pri Litiji.

Babica in teta Tila sta pripovedovali, da je jokala vsa Litija in Šmartno. Jokali so stari in mladi in gledali štiri dekleta, ki so hodile same za materino krsto, dve v beli in dve v črni opravi. Sprevod zadaj za njimi je bil dolg. Vlekel se je preko mostu do cerkve in pokopališča, kjer so krsto s Fani položili v grob poleg Viktorja. Ždaj je bila njuna pravljica končana, a zgodba o sestrah še zdaleč ne.

Klošter

Po materini smrti so hčere še nekaj časa živеле v hiši, na kratko imenovani kar Pošta. Za skrbnika je sodišče določilo strica Juliusa, Viktorjevega brata, ki pa je bil večkrat odsoten zaradi službovanja v avstro-ogrski vojski. Tako so za pomočnika izbrali še učitelja Andolška. V hiši zdaj ni bilo več gospodarja in za lastnino sester ni skrbel nihče. Stvari so se odnašale in tega sestre niso mogle preprečiti. Bile so premlade, da bi lahko vplivale na ljudi, ki so bili tam.

Zaradi nastalih razmer je Julius predlagal nečakinjam, da Pošto in ostalo posestvo prodajo, vendar se dekleta s tem niso strinjala. Šele ko jim je omenil, da stavba ne stoji na primernem kraju, ker je zrak zelo onesnažen zaradi bližine topilnice svinca, in bodo tudi one zbolele, so popustile. Spomnil jih je na obljubo, ki jo je dal Fani na smrtni postelji, da pošlje dekleta v šole. Prosil je Pilpohovo mat', da mu jih pomaga prepričati, naj se vpišejo nazaj v

šole. Dekleta so privolila šele potem, ko jim je Julius priskrbel sobo, kamor bi se lahko vračale v Litijo.

Septembra leta 1911 so sestre Wurzbach, Toni, Mila, Tila in Fanči prestopile prag šolskega in vzgojnega zavoda uršulink v Škofji Loki, ki se je nahajal v škofjeloškem gradu, in tam ostale do konca šolanja.

Posestvo s stavbo v Litiji je bilo spomladi leta 1912 prodano na licitaciji za 60.000 kron.⁴⁴ V časopisu *Laibacher Zeitung* je bil dne 22. februarja 1912 oglas za licitacijo. Z denarjem, ki je bil naložen v Poštni hranilnici v Gradcu, so si plačevale šolnino v kloštru. Njihov stric Julius je v kloštru naročil, da vsem dekletom sešijejo balo, proti plačilu seveda. Dekleta so prejemale tudi mesečno rento. Denarne transakcije je nadzorovalo litijsko sodišče.⁴⁵

Življenja v kloštru sta se Tila in Toni spominjali z različnimi občutki. Moji babici Toni se je zdel režim prestrog oziroma pretiran, Tila pa se je vdala v usodo in si skušala življenje v zavodu olajšati z glasbo. Najteže je bilo Fanči, ki je pogrešala starše, posebno mamo, pri kateri je po očetovi smrti večkrat spala in pred spanjem z njo klepetala. V kloštru so bile dekleta skupaj v sobi v »turnu«. Imele so vsaka svojo posteljo, a se je Fanči, ki je ponoči večkrat jokala, zmuznila k Toni, da sta skupaj zaspi. Bala se je tudi škorpionov, ki so občasno lezli po tleh in stenah sobe.

⁴⁴ *Laibacher Zeitung*, 22. 2. 1912, št. 43, str. 403.

⁴⁵ Dokumente o mesečnih rentah hrani avtorica.

Tila je bila v zavodu nekaj posebnega. Gojenke so jo klicale »mali Mozart«, ker je vedno nosila note pod pazduho. Igrala je klavir, v sobi pa so imele sestre tudi svojo violino in kitaro. Tako so svoj prosti čas zapolnile z učenjem instrumentov in petjem.

Koncert v kloštru

(zgodba po pripovedovanju tete Tile)

Bilo je med prvo svetovno vojno. Pouk v šoli je bil močno okrnjen, saj so grad zasedli enkrat vojaki, drugič ranjenci. Gojenke so zbirale staniol papir in cinaste tube za vojsko. Zbirale so pa tudi denar. Nekoč so zbrale celo 200 kron. Nekatera dekleta so pletla nogavice in rokavice za vojake na fronti. Ob božiču so jim jih poslale in poleg še kakšno kratko sporočilo s svojimi naslovi. Zgodilo se je, da so prejele odgovor, in med dekleti, ki so ga prejele, je bila tudi Mila. Odgovoril ji je neki Josip s soške fronte.

Prefekta je dekleta pohvalila, da so tako vestno sodelovale, in jim predlagala manjšo zakusko. Tila, ki je bila bolj jezična, pa je predlagala, da priredijo koncert. Tedaj jo je prefekta vprašala: »Kdo bo pa igral na koncertu? Ali tile ranjenci, ki so tu?«

Dekleta so se zasmejala, a Tila se ni dala premotiti in je nadaljevala: »Če nam dovolite vaditi, bom za vse poskrbela sama.«

Prefekta je bila začudena. Za Tilo je vedela, da ji glasba veliko pomeni in da igra razne instrumente, toda orkester? Začudeno jo je pogledala in ji odvrnila: »Glej, da me ne razočarate.«

Tila je bila odobritve vesela. Kmalu so pričele vaditi: Tila klavir, Mila violino, Toni kitaro, Fanči pa je pela. Ob določenem dnevu so bila dekleta pripravljena. Tila je sedla za klavir, sestre pa za druge instrumente. Uspeh je bil popoln. Fančin angelski glas je vse očaral in tudi instrumenti so usklajeno zveneli. Na koncu jim je prefekta čestitala in dejala: »To je pripravil naš mali Mozart.«

Med prazniki in šolskimi počitnicami so dekleta hodila na počitnice v Preddvor k teti Antoniji, Viktorjevi sestri. V gradu so imeli Wurzbachi gostišče, kasneje imenovan Grintavec. Nekoč je prišel po dekleta Antonijin sin Artur in jih odpeljal z avtom v Preddvor. Ob prihodu so bile vse začudene. Arturjevi otroci so s sabljami, ki so jih imeli običajno obešene na zidu v gradu, tekali naokoli in uničevali rastlinje in predmete, ki so se nahajali v bližini. Nakar so se spravili še v grad in tam nadaljevali janičarski pohod. Zunaj je bila razobešena turška zastava. Vse skupaj je izgledalo kot v bitki. Artur jih je opomnil, naj prenehajo s turškimi vpadi, a otroci ga niso slišali. Bitke so se navadno končale v grajskem parku, ko so fantje od utrujenosti popadali po travi. Vse to navdušenje so fantje povzeli po očetu Arturju. Tudi on je bil navdušen nad Turki, prevajal je turške pesmi, večkrat je Turčijo obiskal in se tam celo poročil. V časopisu *Slovenec* z dne 23. junija

1905 je bila kratka notica o poroki: »Poročil se je v Kadike pri Carigradu pred kratkim preblagorodni g. Artur Wurzbach.«⁴⁶

No, bojevanje Arturjevih sinov deklet ni niti najmanj prestrašilo. Spomnile so se dni na Pošti, ko so tudi same skakale in se lovile po hodniku, sobah in restavraciji. Tudi njih ni nihče ustavil pri takih igrah.

Domači so mlade dame iz kloštra lepo sprejeli. Povabili so jih na kosilo, dekleta pa so jim iz hvaležnosti kaj zaigrala in zapela. Včasih so ostala nekaj dni ali pa jih je kdo od domačih še isti večer odpeljal nazaj v kloster.

Večkrat je bil na obisku v kloštru tudi doktor Premrov. Vsakokrat, ko jih je vprašal, kam naj jih pelje, so mu odgovorile: »Domov nas odpeljite, v Litijo, doktor.« Končali so v slaščičarni v Škofji Loki.

Nekoč ob obisku je doktor opazil, da ima Fanči modre ustnice. Vprašal jo je, ali težko diha. Odvrnila mu je, da samo, če teče po stopnicah navzgor. Stopnic je bilo v samostanu res veliko in še sobo so imele v stolpu.

Leta 1914 je odšla Toni k stricu Juliusu v avstrijski Gradec na enoletni tečaj korespondence in se leta 1915 vrnila v kloster. Medtem je Mila obiskovala zadnji letnik učiteljskega. Po letu dni, leta 1916, sta šolanje zaključili in se vrnila v Litijo. Tila in Fanči sta ostali še leto dni v Škofji Loki in tam končali šolanje, Tila učiteljske in Fanči meščansko šolo.

Vrnitev v Litijo

Po šolanju v Škofji Loki sta se Toni in Mila leta 1916 vrnila v Litijo. Sobo sta najeli v hiši, ki je bila last Kokličevih. Hiša, ki še danes stoji, je bila takrat drugačna. Imela je lesen balkon, »gank«, po katerem si prišel do vhoda in nato po lesenih stopnicah v podstrešno sobo, kjer sta živeli Toni in Mila. Toni se je zaposlila na glavarstvu kot korespondentka in prevajalka, Mila pa je čakala septembra na službo v litijski šoli.

V času bivanja v kloštru je Toni prek pisem ohranila stike s Stankom Rogličem. Leta 1914 je bil Stanko mobiliziran v avstro-ogrsko vojsko. Kot oficir je deloval na bojnem polju in v zaledju. Takrat je bilo pisem manj ali pa so prihajala k Toni v kloster po čudnih poteh, tudi prek doktorja Premrova.

Po pripovedovanju moje babice in posedovanja nekaterih dokumentov je bil Stanko nekaj časa na fronti v Galiciji, na soški fronti in v vojaških taboriščih Lebring in Rogatec. Zdravil pa se je tudi v bolnišnici Mladika v Ljubljani. Poleti leta 1916 je bil poslan domov na okrevanje zaradi rane na že-

⁴⁶ *Slovenec*, 23. 6. 1905, let. 33, št. 142, str. 4.

lodcu. V tem času je pisal dnevnik, iz katerega je razvidno, kakšno je bilo življenje v Litiji v času prve svetovne vojne.

Litija v juliju in avgustu 1916
(zapisi iz dnevnika Stanka Rogliča)⁴⁷

Stanko je stanoval v hiši na Grbini. Hiša še danes stoji in se ni dosti spremenila. Stanko je vsak dan obiskoval Toni. Pot, po kateri je šel, je opisal takole: »Ob 8.30 se napotim k Toni. Pot vzamem mimo trgovine Rebec, tratna pokopališka pot. Na tej srečam Lajovic Pavlo. Glavo sklonjeno, oči povešene v tla, okoli ramen ima plet, ki ga drži z rokami navz-križ.

»Na tej poti je še najbolj mirno.«

»Najlepša v Litiji,« reče ona.«

Na poti v Litiji sreča še cerkovnika in Lebingerjeve, z njimi se pozdravi in v nadaljevanju: »Prerinem se skozi Slančeve vozove, da pridem do Kokličeve hiše. Pozdravim staro gospo Ditrich in mlajšo, ki je nekaj pomivala pri studencu. Stopim, potrkam.

'Stanko?!'

'Ja!'

Po navadi sta s Toni odšla na sprehod proti Bedenu in med potjo klepetala o vojni in o razmerah v družini.

V dnevniku opisuje tudi vlake, ki so noč in dan vozili na fronto hrano, seno, živino in drugo robo, ki jo je potrebovala vojska na bojiščih. Takole je med drugim zapisano: »Včeraj so zopet krave prignali, da jih naprej pošljejo.«

Ali pa: »Po železnici se pelje vojaški vlak proti italijanskemu bojišču. Trobentač trobi na rog.«

In še: »Po polju naju srečavajo gruče vojakov, ki gredo na izprehod – do Schwarzovega gozda, ob obronku proti »Stalami« – beda delavskih družin, razgled na Litijo in okolico – mimo tovarniške vile ... Mimo vojaških barak, kjer se kuba večerja, pri barakah so tudi ruski ujetniki...«

Iz dnevnika se da še razbrati, da so se pogovori med ljudmi vrteli večinoma okoli vojne, o sinovih, ki že dolgo niso pisali s fronte, in o življenju, ki je trlo takratne ljudi.

Med drugim je opisano tudi srečanje z baroni Wurzbachi iz Črnega Potoka. Takole piše: »Pri Rebcu srečam voz iz Črnega Potoka. Na njem sedita dve stari ženski v črnih oblekah in na glavi imata vsaka po en starinski klobuk. Obrazi so kakor razorani, pogledi mrki. Ne ozirata se ne na desno ne na levo. Drže se tako, da bi človek kmalu rekel, da nista živi. Hlapec, ki sedi na kozlu, je nosil prejšnje čase črn trd klobuk in črno obleko, sedaj ima navaden rekelc, drži se ga še kakšno mrvino znamenje, da se suče tudi v hlevu okoli konj. Na glavi ima mehak rjav klobuk, nima več

one oblike, ki jo je morda imel pred desetimi leti, ko je bil še nov in je štel še za boljšega. Vidi se, da hlapec nima več spoštovanja do njega, posadil ga je na glavo tako, da mu stoji povprek. Ona stran, ki bi morala biti nad čelom pri ušesih. Konji pa že mrhe. Vidi se, da je vojna tudi v gradove posegla s svojo kruto roko.«

V dnevniku Stanko opisuje tudi življenje doma pri Rogličevih, mamu kot kuharico, ki je imela za pomoč deklo Mico. Opisuje tudi svoji sestri Elzo in Binco, ki sta hodili v Litiji na promenado. Včasih je šla z njimi tudi mama. Stanku je dekla Micka vsako jutro prinesla vedro vode, da si umije noge. Po tem obredu mu je prinesla še mleko. V postelji je ostal do desete ure in bral Tolstoja – »Vstajenje«, v nemškem jeziku. Okoli desete ure je odšel v kuhinjo na drugi zajtrk. Ob lepem vremenu so vedno obedovali na verandi. Tam so se tudi sicer zadrževali, predvsem papa, ki je vsak dan prebiral časopise.

In kako je bilo pri Kokličevih, kjer sta živeli Toni in Mila? Stanko je hodil vsak večer tja. Mila, ki je vedno brala knjige, se je umaknila na »gank pušiti cigarete«, kakor omenja Stanko. Tudi on je kadil. Cigareto je prižgal že zarana in kadil pozno v noč. S Toni in Milo se je največkrat pogovarjal o domačih in življenju v vojaškem taborišču Lebring.

Če sta ostala sama, sta se pogovarjala o Fanči in Tili, ki sta še hodili v šolo v Škofji Loki. Včasih sta pregledovala stare razglednice in pisma. Pogovor je tekel tudi o Wurzbachih. Toni se je spraševala, zakaj ji teta iz Preddvora nič ne piše in kako bi bilo, če bi bilo ... Iz vsebine se da razbrati, da sta bila zelo zaljubljena – »moja Toni«, »dragi Stanko«, so bile večkrat zapisane besede. Septembra je Stanko odšel nazaj na bojišče, Toni in Mila pa sta ostali pri Kokličevih.

Po pripovedovanju tete Tile se je v tem času v Toni zaljubil madžarski oficir, ki je bil tam z ostalimi vojaki. Pošiljal ji je cvetje in sladkarije, a Toni dvorjenja sprva niti ni jemala resno. Toda kmalu ji je začel groziti, da se bo ustrelil, če ga ne usliši. Toni tega sploh ni verjela in je mislila, da se dela norca iz nje. A bila je kruta resnica. Nekega dne jo obišče kapetan polka in ji pove, da se je oficir res ustrelil zaradi nje. Toni ni vedela, kako bi zdrego rešila. Šla je do krste, v kateri je ležal pokojnik. S seboj je vzela škarje in si tam pred vsemi vojaki odrezala kito in jo položila oficirju v krsto.

Milin konec

(zgodba po pripovedovanju babice)

Malo pred pričetkom pouka je Mila omenila Toni: »Ko bi vsaj zbolela, da mi ne bi bilo treba prvi dan spremljati otrok v cerkev k maši.«

Toni jo je začudeno pogledala in vprašala: »Kaj pa bi se lahko zgodilo v cerkvi?«

»Ah, ne v cerkvi. Prav nerodno mi je peljati gručo otrok mimo Lebingerjeve hiše, saj veš, zakaj.«

⁴⁷ Roglič, Dnevnik (rokopis v beležnici, ni štetih strani).

Toni jo je pogledala in jo vprašala: »A zaradi Hinka?«

»Ti tega ne razumeš, Toni. Ti imaš Stanka, ki je na bojišču, in s pisemci vse opraviš,« je jezno odgovorila Mila.

»No, Mila ne pretiravaj, vse mine, pa tudi to bo,« ji pomirjajoče odvrne Toni.

Dan ali dva pred pričetkom pouka je Mila dobila visoko vročino. Toni je bila v skrbeh in je prosila doktorja Premrova, da jo pregleda. Doktor je omenil, da nikakor ne sme v šolo in da bo takoj naredil ponoven pregled in analizo. Ponovna preiskava je potrdila doktorjev sum na tuberkulozo.

Toni v paniki ni vedela, kaj naj naredi, a ji je doktor predlagal, da naj jo odpelje k stricu Juliusu v Gradec, da bo on poskrbel za njo. In res sta Mila in Toni kmalu zatem odpotovali z vlakom v Gradec. Stric Julius je Milo takoj odpeljal v sanatorij pri Gradcu. Tam je ostala vsa zimo do zgodnje pomladi, ko je poslala pismo Toni, naj jo pride iskat, ker je ozdravela. Toni se je vsa vesela odpravila z vlakom po Milo. Kupila ji je novo obleko, ker je v pismu omenila, da ji je stara prevelika.

Toni je prispela opoldne v sanatorij in takoj odšla k Mili. Ta je že prek sester naročila šampanjca in prigrizka za vse oddelčne sestre in zdravnike, ki so jo zdravili, da bi se jim zahvalila za uspešno rehabilitacijo. Toni je bila začudena. Mila ni bila videti preveč zdrava, bila pa je vedra in zabavna, kar ni bilo njej podobno. Šla je do doktorjev. Ti so ji povedali resnico, da Mili ni več pomoči. Toni se je sesedla. Na hodniku je sedela kakšno uro, ko je prišla k njej ena od sester z oddelka. Videč Toni vso objokano, ji je rekla: »Pustite Milo umreti v upanju.«

Toni si je obrisala solze in po pol ure odšla k Mili. Zvečer so vsi praznovali Milin odbod. Po polnoči je Mila zaspala in Toni pri njej. Zdravniki so ji odklopili balon, na katerega je bila priklopljena, in Mila je za vedno zaspala.

Pisalo se je leto 1917. Deseti marec. Milo so pokopali v Wurzbachovi grobnici v avstrijskem Gradcu.

Tonina poroka in odhod iz Litije

Po koncu vojne se je Stanko vrnil domov. Toni, ki je še vedno delala na glavarstvu, je zdaj živela sama pri Kokličevih. Nekega dne je prišel Stanko s šopkom rož in ji rekel: »Ti si sama, jaz sem sam, kaj ko bi se poročila?«

Osemnajstega junija leta 1918 sta se Toni in Stanko poročila v frančiškanski cerkvi v Ljubljani. Po poroki sta živela v podstrešni sobici pri Rogličevih v Litiji. Stanko je kmalu odšel na Dunaj študirat elektrotehniko.⁴⁸ Šolnino si je plačeval s pro-

dajo Toninega srebrnega jedilnega servisa in drugih stvari, ki so jih dekleta odnesla s Pošte osem let pred tem in jih shranila pri Kokličevih.

Jeseni leta 1918 je k Toni prišla živet bolna Fanči. Imela je oslABLJENO srce. Toni, ki je bila noseča, se je veselila sestre in ji je rekla, da ji bo lahko pomagala pri delu. Fanči pa je odgovorila, da z veseljem, če bo le zmogla.

Obiskovati pa ju je začela tudi Pilpohova mat', katere sta bili Fanči in Toni zelo veseli. Po poroki je Toni naročila v trgovini Naglas v Ljubljani pohištvo, na Poštno hranilnico v Gradcu pa pisala, da naj ji pošljejo denar, ki so ga imela dekleta naloženega še od prodaje Pošte. Toda prejela je odgovor, da je banka zaprta in v stečaju. Takrat je nastopil čas revščine.

Februarja leta 1919 je Toni rodila prvega otroka, hčerko Marijo Ano ali Ričko, kot so jo vsi klicali. Po porodu sta ji pomagali Pilpohova mat' in sestra Fanči. Toni si je takrat zaželela kurje juhe. Bilo je že vse dogovorjeno. Micka naj bi zaklala kuro, ki ni več nosila jajc. Toda ravno tistega dne, ko naj bi jo zaklala, je kura zopet znesla eno jajce in s kurjo juhico ni bilo nič.

Na stara leta je Pilpohova mat' rada »šnofala« tobak. Po njuhanju si je nos brisala kar v predpasnik. Pa ne samo to. V tem predpasniku je žvrkljala jajca in jih potem stresla v ponev, da so se spekla. In s tem predpasnikom je brisala nos tudi mali Rički. Toni se je jezila nanjo, da bo otroka okužila, a ni nič pomagalo. Nekega dne je Pilpohova mat' naročila jajčarici, naj Toni odnese trideset jajc. Ko ji je ta prinesla jajca, je vprašala Toni, kam naj jih naloži. Toni pa ji je odvrnila, da kar v otroško kahlico, saj bodo na koncu tam tudi končala.

Toni pl. Wurzbach in Stanko Roglič ob poroki leta 1918 (last avtorice).

⁴⁸ Leta 1910 je končal realko v Gorici, 1922 pa diplomiral na Tehnični visoki šoli na Dunaju. Bil je svetnik državnih že-

leznic, pisal je strokovne članke (*Spominski almanah*, str. 328).

Toni Roglič s prvorojenko Ričo leta 1919 (last avtorice).

Tudi Tila, ki je dobila službo na Jesenicah v šoli, je Toni večkrat obiskala pri Rogličevih. Nekoč je pri njej kuhala kašo in vse zažgala. Dim se je že valil skozi okno, ko je Tila z dvorišča opazila, da je pozabila na kašo.

Medtem je Stanko na Dunaju pridno študiral. Ko je zvedel za Ričko, je šel s prijatelji Slovenci zapit rojstvo hčerke. Drugi dan pa so vsi odšli kupit otroški voziček.

Naslednje leto, v mesecu maju, je Toni rodila še drugega otroka, sina Stanka.⁴⁹ Bilo je leta 1920. Družina je še vedno živela pri Rogličevih. Zdaj so v mali sobi na podstrešju živeli Toni z dvema majhnima otrokoma in Fanči.

Kmalu po rojstvu drugega otroka je Stanko končal študij na Dunaju in dobil službo v Mariboru na železnici. Toni je bila vesela, da se bo rešila bednega življenja, in je komaj čakala, da ji Stanko pošlje obvestilo, da je v Mariboru našel stanovanje. In res je čez čas prišlo obvestilo, da je našel lepo stanovanje v Mariboru na Studencih. Naročil ji je,

naj se ona in otroci pripeljejo z vlakom v Maribor, kjer jo bo počakal.

Jeseni tega leta je Toni spakirala kovčke, vzela otroke in bolno Fanči ter odšla na postajo v Litijo. Tila se je pripeljala z vlakom, da ji pomaga potovati do Maribora. Toni so pospremili Pilpohova mat', doktor Premrov in Stankova mati Ana. Slovo je bilo mučno. Tila je držala Ričko, Toni Stanka, Fanči pa je jokala in ni in ni hotela na vlak. V joku je govorila, da je bolna in da Litije ne bo več videla. Pilpohova mat' jo je mirila, doktor Premrov pa ji je moral obljubiti, da jih obišče. Pospremil jo je na vlak in jim zaželel veliko sreče v Mariboru. Vlak se je premaknil. Toni je še enkrat pogledala skozi okno proti Pošti, pomahala v pozdrav in zašepetala: »Zbogom, Litija.«

Epilog

Toni je z družino nekaj časa prebivala v Mariboru. Leta 1925 se je preselila v Ljubljano, natančneje v Šiško, po drugi svetovni vojni pa na Tabor, kjer je do svoje smrti živela s hčerko Dido. Umrla je leta 1967. Z možem Stankom Rogličem se jima je v zakonu rodilo pet otrok (Riča, Stane, Nino, Dida, Beba).

Tila je bila učiteljica in je poučevala na osnovnih šolah širom po Sloveniji. Po upokojitvi je živela v Mariboru, kjer je leta 1979 umrla. Poročena je bila z Avgustom Kovačičem. Imela je tri sinove, Štefana, Riharda, Borisa.

Stanko Roglič je bil svetnik državnih železnic, zaposlen na direkciji v Ljubljani. Med drugo svetovno vojno je bil iz direkcije odpeljan v koncentracijsko taborišče Dachau, kjer je leta 1944 tudi umrl.

Pilpohova mat' – Katarina Šušteršič je dočakala devetdeset let in je vse do smrti leta 1927 živela v Črnem Potoku.

Fanči Wurzbach je umrla v Mariboru leta 1921.

VIRI IN LITERATURA

NEOBJAVLJENI VIRI

Arhiv družine v zasebni lasti Nevenke Prhavic Špič. Dokumenti, listine, izpisi iz matičnih knjig, rokopisi, zapiski, zvočni posnetki Marije Ane Prhavic. Perko, Božo: *Trebnje* (rokopis).

Roglič, Antonija: *Moje življenje* (nedokončan rokopis).

Roglič, Stanko: *Dnevnik* (rokopis).

Wurzbach, Attila von: *Wurzbach Genealogie* (tipkopis).

⁴⁹ Stanislav Maksimilijan Roglič (Stane, 1920–2002), ravnatelj, matematik.

USTNI VIRI

- Antonija Roglič, roj. pl. Wurzbach (1895–1967), Ljubljana.
 Attila v. Wurzbach (1939), Düsseldorf.
 Klotilda Kovačič, roj. pl. Wurzbach (1898–1979), Maribor.
 Majda Košak, roj. Verček (1947), Ljubljana.
 Marija Ana Prhavic, roj. Roglič (1919–2005), Ljubljana.
 Marjana Hönigsfeld Adamič (1951), Ljubljana.
 Miro Rant (1931), Kranj.
 Silva Verček, roj. Rus (1921–2000), Črni Potok.
 Stanka Kovačič, roj. Gorišek (1941), Ljubljana.

ČASOPISI

- Domoljub*, 1905
Laibacher Zeitung, 1869, 1900, 1912
Slovenec, 1903, 1905
Slovenski narod, 1902, 1905, 1909
Zvonček, 1909

LITERATURA

- Cindrič, Alojz: *Študenti s Kranjske na dunajski univerzi 1804–1848*. Ljubljana : Univerza, 2010.
 Južnič, Stanislav: Ljubljanski profesor Jožef Jakob Maffei, njegovi sorodniki, sodelavci in učenci. *Kronika* 55, 2007, str. 17–28.
 Lapajne, Štefan: Juridična družba v Ljubljani : zgodovinske črtice iz leta 1861 do 1868. *Slovenski pravnik*, 1910, let. 26, št. 1.
Slovenski biografski leksikon (SBL), 14. zv., Vode-Zdešar. Ljubljana : SAZU, 1986.
Spominski almanah slovenskih strokovnih pisateljev, publicistov in projektantov. V Ljubljani : Strokovna založba, [1940 ali 1941].
 Stanek, Leopold: Paberki iz prevoda Celjske kronike. *Jezik in slovstvo*, 1958, let. 4, št. 2, str. 57.
 Rugále, Mariano, Preinfalk, Miha: *Blagoslovljeni in prekleti*, 1. del. Ljubljana : Viharnik, 2010.
 Vodopivec, Peter: *Luka Knafelj in stipendisti njegove ustanove*. Ljubljana : Zgodovinsko društvo za Slovenijo, 1971.
 Wurzbach, Constant von: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, 59. Teil, Wurmser-Zhuber. Wien : Druck und Verlag der k. k. Hof- und Staatsdruckerei, 1890.
 Žigon, Avgust: Ob Langusovi sliki Julije Primčeve. *Dom in svet*, 1921, let. 34, št. 1–3.

INTERNETNE STRANI

- <http://www.prostozidarstvo.si/>
http://de.wikipedia.org/wiki/Constantin_von_Wurzbach

S U M M A R Y

I am whispering about you, Litija. The story about the von Wurzbach sisters

The Wurzbach family first appeared in Carniola in the mid-18th century with Austrian officer Samuel Wurzbach. His son Maximilian was a well-known solicitor from Ljubljana who wrote poems in German and edited the newspaper *Laibacher Wochenblatt*. He pursued quite a successful career (listing Sigmund Zois among his clients) and was granted a noble title shortly before his death. Maximilian was married to Josefa Pinter, daughter of a candle and gingerbread (*lect*) maker from Ljubljana, with whom he had eleven children – ten sons and a daughter Maria. All but two sons (Franz and Sigismund), who died at a tender age, completed their studies at the University in Vienna. Seven later became solicitors (Karl, Maximilian, Josef, Erasmus, Samuel, Julius in August), whereas Konstantin completed his philosophy studies in Lvov.

Most notable among Samuel Wurzbach's sons were the oldest, Baron Karl, who was a provincial governor and provincial president in Carniola, and Knight Konstantin, who was a lexicographer and bibliographer celebrated for his famous work *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*.

The paper at hand, which mainly draws on memories that have been passed on from one generation to another, focuses on the »Litija« branch of the Wurzbachs. Two brothers, the aforementioned Karl, and Julius, purchased several estates in Litija and its surroundings. Karl owned the manors of Črni Potok, Grič pri Primskovem and Selo. Julius abandoned his estates near Moravče (the Moravče Castle, Češnjice pri Moravčah) and in Lower Carniola (Lanšprež) towards the end of his life and »retired« to Litija, where he opened a new and his last office which he ran until his death. He married Emilia Wolf, niece of Ljubljana Archbishop Anton Alojzij Wolf, with whom he had seven children.

Karl's son, Baron Alfons Wurzbach, was a solicitor as well. He inherited all his father's estates and administered them until the mid-1920s, when he sold some of them. He and his family spent most of their life in Ljubljana, where he had a house in the Congress Square. The building was demolished in the early 1960s. After his death in 1939 his son Heribert, likewise a solicitor, organised a public auction in his house in the Congress Square and sold a large part of the family possessions (furniture, dishware, paintings, etc.). In 1941 he left the occu-

ped Ljubljana with his wife and moved to Germany.

Of the five Julius's children that lived to reach maturity (Antonia, Franz, Josef, Viktor and Julius), the third-born Viktor was the most attached to Litija. He helped his brother Franz with the Lanšprež estate and was a fervent hunter. The passion for hunting also led him to visit his cousin Alfons at his castle Črni Potok pri Litiji. There Viktor fell in love with Frančiška Rozina, daughter of a poor small farmer from Črni Potok, with whom he later had five children. The first three daughters (Antonija, Emilija and Klotilda) were born before their wedding, since his father threatened to disown him, should he marry a girl of lesser social standing. Therefore, he ordered him to pay her out and go. But Viktor refused to yield and a few days after his father's funeral he drove to Frančiška in a carriage

and married her. After the wedding the couple had two more children, daughter Frančiška and son Julius; the latter died at a very early age. Viktor bought a house in Litija (the old post office) in which he opened a tavern and a transport business. Unfortunately, the couple died soon afterwards (Viktor in 1908, Frančiška in 1911), leaving behind four minor daughters, who came into the custody of their father's brother, uncle Julius. He enrolled them in school and the Ursuline boarding school in Škofja Loka, sold their belongings at an auction, deposited the proceeds at the Post Office Savings Bank in Graz, and ensured them a monthly rent.

The events took an unexpected turn during First World War, which took its toll at the very end. The Post Office Savings Bank went under and the girls lost their entire possessions. From then on they took their lives into their own hands.

Črni Potok z grbom baronov Wurzbachov na razglednici, natisnjeni okoli leta 1905
(Brilej, Spomin na Litijo, str. 113).